

CONSILIUM SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

Współpraca Europejska  
Podejście Naukowe & Zastosowane Technologie

ISSN 2449-7320



EUROPEAN  
COOPERATION

Scientific Approaches and Applied Technologies

Warszawa 2018

№ 3(34) 2018

RADA NAUKOWA

Przewodniczący Rady Naukowej:

Dr hab. (Ekonomia), **OLEKSANDR MELNYCHENKO**, Warszawa, Polska

Członkowie Rady Naukowej:

Dr (Inżynieria), **BESTOUN S. AHMED**, Erbil, Kurdistan, Irak

Dr (Inżynieria), **SALAWU ABDULRAHMAN ASIPITA**, Minna, Niger State, Nigeria

Prof., Dr hab. (Inżynieria), **ARTUR BARTOSIK**, Kielce, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **LINO BRIGUGLIO**, Msida, Malta

Dr hab. (Ekonomia), **MAREK CHRZANOWSKI**, Warszawa, Polska

Dr hab. (Prawo), **OLEKSANDR DOWGAN**, Kijów, Ukraina

Prof., Dr hab. (Nauki polityczne), **ERNANDO FILGUEIRAS**, Belo Horizonte, Brazylia

Prof., Dr hab. (Nauki rolnicze), **VASYL FILON**, Charków, Ukraina

Prof., Dr (Ekonomia), **TSVETELINA ALEXANDROVA GANKOVA-IVANOVA**, Sofia, Bułgaria

Prof., Dr (Ekonomia), **SHALVA GOGIASHVILI**, Tbilisi, Gruzja

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **TETYANA KALNA-DUBINYUK**, Kijów, Ukraina

Dr (Inżynieria), **ROMAN KUBRIN**, Dübendorf, Szwajcaria

Dr (Ekonomia), **OLEKSII KVILINSKYI**, Poznań, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), Dr. h.c. mult., **FRANZ PETER LANG**, Braunschweig, Niemcy

Prof., Dr hab. (Inżynieria), **KAZIMIERZ LEJDA**, Rzeszów, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **IRENA MAČERINSKIENĖ**, Wilno, Litwa

Prof., Dr (Ekonomia), **ALEXANDER MASHARSKY**, Ryga, Łotwa

Dr hab. (Politologia), Prof. ndzw. **DONAT JERZY MIERZEJEWSKI**, Piła, Polska

Dr (Ekonomia), **RADOSŁAW MIŚKIEWICZ**, Łaziska Górne, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **BORYS SAMORODOV**, Charków, Ukraina

Prof., Dr hab. (Inżynieria), **VADYM SAMORODOV**, Charków, Ukraina

Dr (Prawo), **TOMASZ SCHEFFLER**, Wrocław, Polska

Dr (Prawo), **OLEKSANDR SHAMARA**, Kijów, Ukraina

Dr (Ekonomia), **FRANKLIN SIMTOWE**, Nairobi, Kenia

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **LAKHWINDER SINGH**, Patiala, Indie

Dr (Inżynieria), **ANDREY VOVK**, Magdeburg, Niemcy

Dr hab. (Ekonomia), **NADIYA YURKIV**, Kijów, Ukraina

Prof., Dr hab. (Inżynieria), **DMYTRO ZUBOV**, Ohrid, Republika Macedonii

**Wydawca:**

CONSILIUM SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

**WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA  
NR 3(34) 2018**

Czasopismo jest zarejestrowane w Sądzie Okręgowym w Warszawie za numerem 19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

**Czasopismo naukowe WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA jest umieszczone i indeksowane w bazach danych naukometrycznych:**

- ERIH PLUS
- Biblioteka Narodowa w Polsce
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

**Adres strony internetowej:**

[www.journal.clmconsulting.pl](http://www.journal.clmconsulting.pl)

[www.clmconsulting.pl](http://www.clmconsulting.pl)

[www.facebook.com/clmcstg](https://www.facebook.com/clmcstg)

**Adres do korespondencji:**

Redakcja Czasopisma naukowego WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA

Consilium Sp. z o.o.

ul. Marszałkowska 58

00-545 Warszawa, Polska

Redaktor naczelny -

**Zbigniew Wąsik**

[redactor@clmconsulting.pl](mailto:redactor@clmconsulting.pl)

Reklama w czasopiśmie:

[office@clmconsulting.pl](mailto:office@clmconsulting.pl)



## SCIENTIFIC COUNCIL

Head of Scientific Council:

Dr. hab. (Economics), **OLEKSANDR MELNYCHENKO**, Warsaw, Poland

Members of the Scientific Council:

Dr. (Engineering), **BESTOUN S. AHMED**, Erbil, Kurdistan, IraqDr. (Engineering), **SALAWU ABDULRAHMAN ASIPITA**, Minna, Niger State, NigeriaProf., Dr. hab. (Engineering), **ARTUR BARTOSIK**, Kielce, PolandProf., Dr. hab. (Economics), **LINO BRIGUGLIO**, Msida, MaltaDr. hab. (Economics), **MAREK CHRZANOWSKI**, Warsaw, PolandDr. hab. (Law), **OLEKSANDR DOWGAN**, Kyiv, UkraineProf., Dr. hab. (Political Sciences), **FERNANDO FILGUEIRAS**, Belo Horizonte, BrazilProf., Dr. hab. (Agricultural Sciences), **VASYL FILON**, Kharkiv, UkraineProf., Dr. (Economics), **TSVETELINA ALEXANDROVA GANKOVA-IVANOVA**, Sofia, BulgariaProf., Dr. (Economics), **SHALVA GOGIASHVILI**, Tbilisi, GeorgiaProf., Dr. hab. (Economics), **TETYANA KALNA-DUBINYUK**, Kyiv, UkraineDr. (Engineering), **ROMAN KUBRIN**, Dübendorf, SwitzerlandDr. (Economics), **OLEKSII KVILINSKYI**, Poznan, PolandProf., Dr. habil. (Economics), Dr. h.c. mult. **FRANZ PETER LANG**, Braunschweig, GermanyProf., Dr. hab. (Engineering), **KAZIMIERZ LEJDA**, Rzeszow, PolandProf., Dr. hab. (Economics), **IRENA MACERINSKIENĖ**, Vilnius, LithuaniaProf., Dr. (Economics), **ALEXANDER MASHARSKY**, Riga, LatviaProf., Dr. hab. (Political Sciences), Prof. ndzw. **DONAT JERZY MIERZEJEWSKI**, Piła, PolandDr. (Economics), **RADOSŁAW MIŚKIEWICZ**, Łaziska Górne, PolandProf., Dr. hab. (Economics), **BORYS SAMORODOV**, Kharkiv, UkraineProf., Dr. hab. (Engineering), **VADYM SAMORODOV**, Kharkiv, UkraineDr. (Law), **TOMASZ SCHEFFLER**, Wrocław, PolandDr. (Law), **OLEKSANDR SHAMARA**, Kyiv, UkraineDr. (Economics), **FRANKLIN SIMTOWE**, Nairobi, KenyaProf., Dr. hab. (Economics), **LAKHWINDER SINGH**, Patiala, IndiaDr. (Engineering), **ANDREY VOVK**, Magdeburg, GermanyDr. hab. (Economics), **NADIYA YURKIV**, Kyiv, UkraineProf., Dr. hab. (Engineering), **DMYTRO ZUBOV**, Ohrid, Republic of Macedonia

## Publisher:

CONSILIUM LIMITED LIABILITY COMPANY

## EUROPEAN COOPERATION

Vol. 3(34) 2018

Collection of scientific proceedings is registered in District Court in Warsaw for the number 19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

Collection of scientific proceedings EUROPEAN COOPERATION is included and indexed in the international informational and scientometric data bases:

- ERIH PLUS
- National Library of Poland
- Polish Scholarly Bibliography (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

## Web on:

[www.journal.clmconsulting.pl](http://www.journal.clmconsulting.pl)[www.clmconsulting.pl](http://www.clmconsulting.pl)[www.facebook.com/clmcstg](https://www.facebook.com/clmcstg)

## Address for correspondence:

Editorial team of Collection  
EUROPEAN COOPERATION  
Consilium LLC  
Marszałkowska str. 58  
00-545 Warsaw, Poland

Chief editor of the Collection -  
**Zbigniew Wąsik**

[redactor@clmconsulting.pl](mailto:redactor@clmconsulting.pl)

Advertising in the collection:  
[office@clmconsulting.pl](mailto:office@clmconsulting.pl)



## SPIS TREŚCI

### ***Společno-humanitarne studia***

ІДЕОЛОГЕМА ТА МІФОЛОГЕМА «НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ»: УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИКО-ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ В ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТІЇ (ЧАСТИНА ПЕРША) .....	9
Vyacheslav Vilkov (UKR)	

### ***Nauki rolnicze ta doradztwo***

ЗАРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ДОРАДНИЦТВА В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ: ІСТОРИОГРАФІЯ 1899-1944 РР. ....	31
Olga Belova (UKR)	

### ***Ekonomia, finanse, księgowość, audyt i analiza***

INNOVATIVE TRENDS OF BUSINESS DEVELOPMENT AS AN INCENTIVE TO ACHIEVE PROGRESSIVE COMPETITIVE ADVANTAGES .....	42
Tetiana Bochulia, Pavlo Hryenko, Maryna Mukhina (ENG)	
LABOUR MOTIVATION MANAGEMENT IN THE SERVICE ENTERPRISES .....	54
Dmytro Riznyk (ENG)	
WYMAGANIA EDYTORSKIE DLA AUTORSKICH MATERIAŁÓW .....	61
REKLAMA .....	70

## TABLE OF CONTENTS

### ***Humanities and Social Studies***

THE IDEOLOGEME AND MYTHOLOGEME OF THE NATIONAL IDEA: UKRAINIAN POLITICAL AND PHILOSOPHICAL TRADITION IN THE DISCOURSE OF MODERN THEORY OF DEMOCRACY (PART ONE) .....	9
Vyacheslav Vilkov (UKR)	

### ***Agricultural science and Advisory Service***

THE ORIGIN OF AGRICULTURAL EXTENTION IN WESTERN UKRAINE: HISTOROGRAPHY 1899-1944 RR. ....	31
Olga Belova (UKR)	

### ***Economics, Finances, Accounting, Analysis and Audit***

INNOVATIVE TRENDS OF BUSINESS DEVELOPMENT AS AN INCENTIVE TO ACHIEVE PROGRESSIVE COMPETITIVE ADVANTAGES .....	42
Tetiana Bochulia, Pavlo Hryenko, Maryna Mukhina (ENG)	
LABOUR MOTIVATION MANAGEMENT IN THE SERVICE ENTERPRISES.....	54
Dmytro Riznyk (ENG)	
REQUIREMENTS FOR DESIGN OF THE AUTHORS' MATERIALS .....	61
ADVERTISING .....	70

## Сертифікати про знання польської мови на рівні B2 - безкоштовні іспити



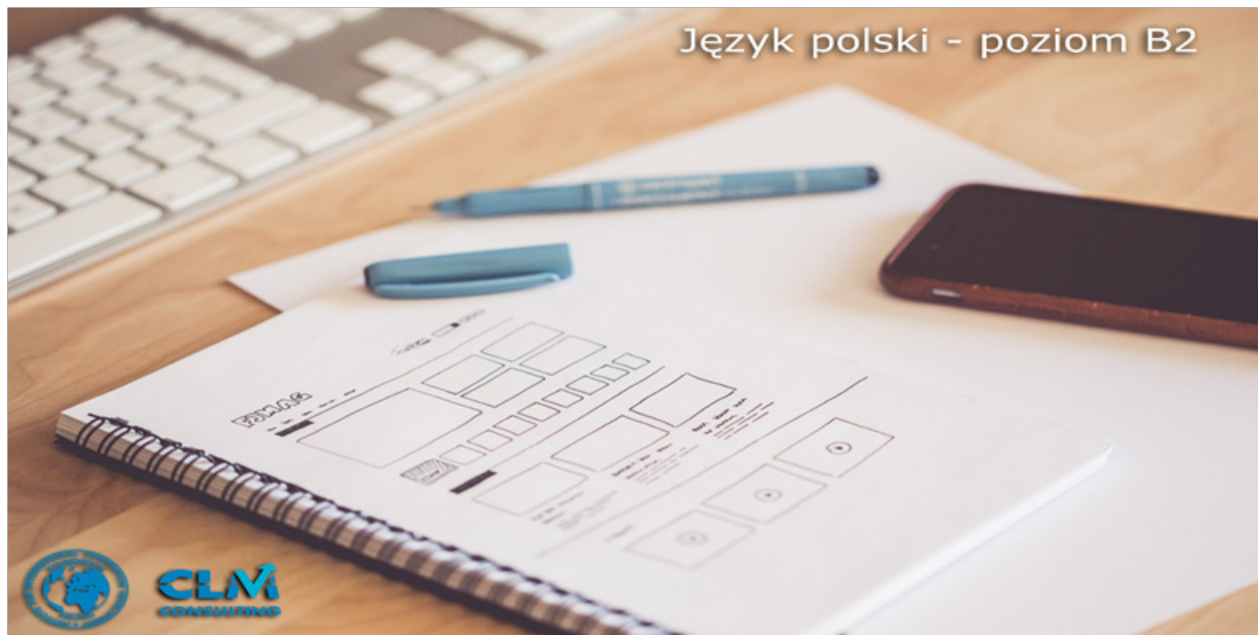
Інститут розвитку міжнародної співпраці, який є партнером Consilium Sp. z o.o., проводить дистанційно, з використанням спеціалізованої сучасної Інтернет-платформи, безкоштовний іспит для осіб, для яких польська мова є іноземною, на рівні B2.

За результатами іспиту видається сертифікат, що підтверджує знання мови на рівні B2 відповідно до Загальноєвропейських компетенцій володіння іноземною мовою: вивчення, викладання, оцінка (Common European Framework of Reference, CEFR).

Сертифікат необхідний з метою подачі документів абітурієнтами, які вступають до польського ВНЗ, викладачами - при присудженні наукових звань професора, доцента, с.н.с. і для інших осіб.

Для участі в іспиті необхідно заповнити заявку на сайті <http://clmconsulting.pl>

## Курси польської мови он-лайн



Consilium Sp. z o.o., проводить дистанційно курси польської мови, з використанням спеціалізованої сучасної Інтернет-платформи.

Курс розрахований на 240 годин: 100 годин – заняття з викладачем, 140 годин – самостійне виконання завдань.

Курс польської мови побудований таким чином, щоб використовуючи сучасні можливості дистанційної освіти, в мінімально можливих термінах з максимальним комфортом для слухачів, отримати рівень володіння польською мовою B2 (згідно з Common European Framework of Reference for Languages, CEFR від листопада 2011 року) – Upper-Intermediate – [poziom] średni ogólny.

### **Згідно з вимогами CEFR користувач на цьому рівні:**

- розуміє основні ідеї чітких повідомлень, зроблених літературною мовою на різні теми, що виникають на роботі, навчанні, дозвіллі тощо;
- вміє спілкуватися в більшості ситуацій, які можуть виникнути під час перебування в країні мови, що вивчається;
- може скласти чіткі повідомлення на відомі або теми, що його цікавлять;
- здатний висловити свою думку й плани на майбутнє і обґрунтувати враження, події, прагнення.

### **Сам курс поділений на:**

- 100 годин роботи у віртуальній аудиторії (лекції та практичні заняття з відповідями на питання і опрацюванням домашніх завдань);
- 140 годин самостійної роботи (вправи, матеріали для читання, відео й аудіо).

Крім того, учасники курсу отримають механізми самостійного вдосконалення польської мови в майбутньому, щоб не зупинятися на досягнутих результатах, а постійно вдосконалювати польську на практиці.

Для участі в курсах необхідно заповнити заявку на сайті <http://clmconsulting.pl>





**Вячеслав Вілков**

к. філос. н., доц.,  
Київський національний університет  
ім. Тараса Шевченка,  
старший науковий співробітник  
філософського факультету,  
Україна, Київ  
tvvilkof59@gmail.com

**ІДЕОЛОГЕМА ТА МІФОЛОГЕМА «НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ»: УКРАЇНЬСЬКА  
ПОЛІТИКО-ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ В ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ  
ДЕМОКРАТІЇ  
(ЧАСТИНА ПЕРША)**

**Анотація.** Стаття є узагальнюючим результатом дослідження найбільш поширених за часів незалежності в українській суспільно-політичній та філософській думці, публіцистичній літературі, ідеологічних доктринах стратегій національного і національно-державного облаштування України.

У ній на засадах методології історичного, порівняльного й системного наукових підходів розглянуто сутність та перспективи політичних впливів міфологем та ідеологем «національна ідея», «національне відродження», «українська політична нація».

Ідейно-теоретичним підґрунтям для такого аналізу обрано пояснювальні та евристичні можливості сенсів-значень концептів, а фактично парадигмальних моделей – «культурна» («нація народу», «етнічна») та «політична» («нація громадян», «громадянська») нація, що стали доміантними як у сучасній політичній науці (особливо теоріях нації і націоналізму), так і у світовій історії доби Модерну і Постмодерну.

З точки зору їхніх науково-теоретичних, нормативно-правових, ідеологічних і світоглядних приписів, властивого їх адептам бачення політичних, законодавчих та гуманітарних заходів щодо варіантів інституціоналізації статусів етнонаціональних, мовних, релігійних меншин та більшості в формально унітарних західних політиях здійснене осмислення змісту українських «ідей нації» та оцінено їхню здатність як стратегічних ідеологем нації – та державотворення: формувати в населення спільність політичної культури, демократичну національно-патріотичну свідомість; стимулювати або, навпаки, руйнувати процеси консолідації та гармонізації міжгрупових відносин у країні.

Значну увагу у статті приділено розгляду змісту та функціональної ролі концептів «українська національна ідея» шляхом порівняння їх змісту та цілей із приписами та рекомендаціями аксіоматики ліберально-демократичної теорії (головне, концептуально доведеними в ній нормативними принципами регулювання життєдіяльності національних меншин у багатонаціональних країнах Заходу); позитивним досвідом сучасного західноєвропейського та світового національного й національно-державного будівництва; викликами процесів глобалізації розвитку культури національних спільнот, їхній політичній суверенності, традиційним колективним національним ідентичностям.

**Ключові слова:** національна ідея, нація, націоналізм, патріотизм, національне відродження, українська національна ідея, українська політична нація  
Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 24

**Vyacheslav Vilkov**

PhD (Philosophy), Associate Professor,  
Taras Shevchenko  
National University of Kyiv,  
Senior staff scientist  
at Faculty of Philosophy  
Ukraine, Kyiv  
tvvilkof59@gmail.com

**THE IDEOLOGEME AND MYTHOLOGEME OF THE NATIONAL IDEA: UKRAINIAN  
POLITICAL AND PHILOSOPHICAL TRADITION IN THE DISCOURSE OF MODERN  
THEORY OF DEMOCRACY  
(PART ONE)**

**Abstract.** The article generalizes the study of strategies of national and national state arrangement of Ukraine most widely spread in Ukrainian social, political and philosophical thought, journalistic writings, ideological doctrines after Ukraine gained its independence.

The study explores the essence and perspectives of political influence of mythologemes and ideologemes such as «National idea», «national revival», «Ukrainian political nation» applying the methodology of the historical, comparative and systemic scientific approach.

The ideological and theoretical basis of such analysis is explanatory and heuristic possibilities of the concept senses, actually paradigmatic models - «cultural» («nation of the people», «ethnic») and «political» («nation of the citizens», «civic») nation that have become dominant both in modern political science (especially, in the theory of nation and nationalism) and world history of Modernism and Postmodernism.

From the perspective of theoretical, regulatory, ideological and worldview guidelines, views, characteristic of their adepts, on the political, legislative and humanitarian measures concerning the alternatives of institutionalizing the statuses of ethnic-national, language and religious minorities and the majority in unitary western polities, the paper examines the content of the «nation's ideas» and attempts to assess their capabilities as ideologemes of nation and state building: shaping the people's common political culture, democratic national and patriotic awareness, stimulating or, vice versa, ruining the processes of consolidating and harmonizing the intergroup relations in the country.

The article closely looks at the content and functional role of the concepts «Ukrainian national idea» by way of comparing their content and purposes with the guidelines and recommendations of the axiomatics of the liberal-democratic theory (especially, the conceptually proven normative principles of regulating life activities of national minorities in multinational western countries); positive experience of modern West-European and world national and national state building; challenges of the processes of globalizing national communities' culture development, their political sovereignty, traditional national identities.

**Keywords:** National idea, nation, nationalism, patriotism, national revival, Ukrainian national idea, Ukrainian political nation

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 24

**Вступ.** Розглядаючи процеси та перспективи демократичного облаштування українського суспільства та державності, підкреслимо, що філософські та політологічні уявлення про націю (як етнокультурну або громадянську спільноту) та оптимальні форми її політичної інституціоналізації (унітарна чи федеративна держава) протягом багатьох десятиліть ставали впливовими теоретичними моделями, ідеологемами і світоглядом (етнонаціоналістичними або громадянсько-патріотичними), були та залишаються визначальною детермінантною, безпосередніми стимулами й мотивацією як створення передумов, так і розв'язання фундаментальних проблем розвитку в напрямку створення сучасного типу суспільно-політичного утворення – демократичного й національного.

Для України ж періоду її пострадянської незалежності та демократичних перетворень однією з найфундаментальніших проблем виявилось визначення соціально-політичних та етнонаціональних пріоритетів державотворення, необхідних для цього ідейних, ціннісних і політико-правових засад загальнонаціональної консолідації суспільства.

Як відомо, сукупність таких пріоритетів нерідко була змістовно сконцентрована у понятті «національна ідея», сенси-значення якого, окрім утворення ідеологічного та психологічного складників масової свідомості, так чи інакше формують базові установки для законодавчої діяльності, обумовлюють конкретно-історичну дієздатність нормативно-правових актів (особливо Конституції) держави. Так само, як і спрямованість та характер діяльності її інститутів і керівництва, ЗМІ, політичних лідерів, партій, громадських організацій тощо.

**Аналіз досліджень та постановка завдання.** Необхідно зазначити, що, з одного боку, не лише повноцінний політико-філософський розгляд, але і навіть формальний перелік видань кінця XIX – початку XXI ст., а саме того величезного масиву різноманітної суспільствознавчої чи публіцистичної літератури, сформульованих у ній українськими авторами ідейних позицій, точок зору, уявлень із проблематики національної ідеї та її українського варіанту, потребує такої публікації, яка за обсягом ніяк не може відповідати стандартам припустимого в межах наукового часопису. Водночас, з іншого боку, концептуальну систематизацію й аналітичне висвітлення найбільш поширених та впливових в українській політичній думці минулого та сучасності концептів та ідеологем «ідеї нації» здійснено у пропонованій статті.

Метою статті є теоретичне узагальнення основних інтерпретацій концептів «національна ідея» та «українська національна ідея». В цьому контексті – висвітлення та оцінка основних запитів і проблем сучасного етапу національного й національно-державного будівництва в Україні з ідейних приписів та рекомендацій сучасної політичної доктрини демократії. Перш за все – концепцій «ліберальної» та «співсуспільної» (як найбільш ґрунтовної теоретичної моделі «плюралістичної демократії», що була розроблена протягом останніх десятиріч західними науковцями).

Методологічними засадами запропонованого дослідження слугують принцип історизму, методи системного, порівняльного та контент-аналізу.

**Результати дослідження.** Попередньо треба визнати, що і гідних, і сумних зразків «національних ідей» чи ідеалу розбудови нації або її держави, як у світовій, так і в українській суспільствознавчій думці було чимало. Такими «ідеями» або головними цілями буття окремих етнонаціональних утворень, а також мірилами чи критеріями їх життєздатності проголошували, а державні інституції й політики гуманними засобами («м'яка сила права, виховання і освіти») або, навпаки, у насильницький спосіб (притаманний тоталітарним режимам) реалізовували на практиці концепти чи доктринальні постулати (а зазвичай міфологеми та ідеологеми): «світове панування», «глобальне лідерство», «історичний реванш», «цивілізаційна місія» (нести відсталим народам «істинну віру», «просвітництво», «технічні блага», «демократію»), «процвітання», «мир і гармонійне співіснування», «національне відродження», «культурна самобутність і самоізоляція», «опора на власні сили», «жертвне страждання в ім'я самовдосконалення людства», «збереження російського світу», «європейське співтовариство націй» тощо.

Зрозуміло, що подібних (вище переліченим) формул «національної ідеї» було і буде ще багато, а в контексті зазначеного можна стверджувати, що категорія «національна ідея» не лише змістовно історично мінлива. Вона також полісемантичний інструментарій багатьох гуманітарних наук. Тому в наукових публікаціях, головним чином, політико-філософського і культурологічного характеру минулого чи сучасності, феномен і поняття національної ідеї (у тому числі «української») отримують різну інтерпретацію.

Зокрема, (найбільш поширена точка зору або традиційний філософський погляд інтелектуалів) національну ідею за її суттю і роллю концептуально розуміють і визначають як реальність психологічну. Її появу, сутність і особливості безпосередньо відносять до феноменів соціально-психологічних (національного характеру, психології, свідомості, самосвідомості, ментальності<sup>1</sup>, специфіки світогляду).

<sup>1</sup> Поняття «ментальність» (саме «ментальність», а не «менталітет») було введено в суспільствознавство прихильниками культурно-антропологічного та історико-психологічного напрямку – представниками французької історичної науки, відомої за назвою – школа «Анналів». Як підкреслив впливовий представник цієї школи Ж. Дюбі: «В середині 50-х років ми з Р. Мандру під сильним впливом Л. Февра ввели в сферу історичних досліджень поняття «ментальність»».

Необхідність розробки та запровадження такого нового понятійного «інструмента» визначалася, на думку французьких істориків, суттєвими методологічними недоліками марксистського підходу, який нібито намагався пояснити основні історичні події і процеси виключно економічними причинами. Тому, вони й обрали теоретичну установку на те, що для пізнання історичних явищ необхідне дослідження «зв'язків кожної соціальної групи з тим природним середовищем у якому вона живе», а також аналіз «способів відчувати і мислити, тобто уявлень, системи цінностей, ідеологій, включаючи в це поняття право і звичаї, як складову частину ідеологічної системи» (М. Блок).

Незважаючи на ідейні розбіжності, за базове смисле наповнення поняття «ментальність» було обрано, по визначенню Ж. Дюбі, наступне: Ментальність – це система (саме система) у русі... при цьому всі її елементи тісно пов'язані між собою; це система зразків, уявлень, що у різних групах чи стратах, які складають суспільну формацію, сполучаються по різному, але завжди лежать в основі людських уявлень про світ і про своє місце у цьому світі і, отже, визначають вчинки і поведінку людей (виокремлено. – авт.). «...Усі взаємини в суспільстві настільки ж безпосередньо і закономірно залежать від подібної системи уявлень (носієм якої виступає система творення), як і від економічних факторів».

Так, спираючись на роздуми М. Грушевського (який наголошував, що національна ідея – це «могутній інстинкт національного будівництва») чи М. Бердяєва (який наполягав: «Великий самообман – бажати творити поза національним») або твердження М. Бубера (який констатував: «Ми говоримо про національну ідею, коли якийсь народ помічає свою єдність, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення та розвиток, свою долю та призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі») фактично знайшли теоретичне підґрунтя такі тлумачення національної ідеї українськими інтелектуалами та науковцями, що нерідко доводять – сама національна ідея та її сутність значною мірою «зумовлені національним інтересом», «пов'язані з національною психологією та свідомістю». А їхні визначення «національної ідеї» рекомендують розуміти її як:

- «певний комплекс вірувань, національного світобачення і розуміння, своєрідний духовно-інтелектуальний потенціал нації, людини»;
- «стійкі колективні уявлення», «збуджуючий фермент оновлення суспільства», а також «стихийний процес боротьби за збереження своєї етнічної особи»;
- «форму державного самоусвідомлення народу, показник того, як народ розуміє себе, своє місце і роль у світі»;
- «ступінь усвідомлення нацією, народом власної значущості, сили, ваги, потреби в тому, щоб її поважали і з нею рахувалися інші»;
- «імператив свідомості й чину» нації, «смісложиттєвий чинник національного розвитку»;
- «концентрований вираз національно-патріотичного фактору», який «є соціально-політичним, морально-етичним та психологічним феноменом народного буття, менталітетом народу, що згуртовує його в єдине ціле». Причому, до останнього постулату чи визначення – вельми поширеного в літературі – додається важливе уточнення: «Об'єднання людей на засадах цих пріоритетів якраз і є тією первинною умовою, поза якою будь-яка розмова про реформування суспільства чи його культурного відродження втрачає сенс» [Мала енциклопедія етнології 1996, с. 623-629].

Водночас, незважаючи на ідеологічно-психологічні та політичні мобілізаційні переваги, основний недолік такого психологізаторського підходу і понятійного редукаціонізму в інтерпретації національної ідеї полягає в тому, що навіть його впливові прихильники в теорії неминуче схилиються до дихотомії або протиставлення один одному матеріальних і духовних процесів і детермінант. Роблять національну ідею надбанням і атрибутом виключно духовного світу, а то й ірраціонально-вольовою його складовою, чим, фактично, визнають виняткове значення в історичній логіці націогенезу й національно-державного будівництва лише мен-

Активному входженню в суспільствознавство 50-60-х років ХХ століття поняття «ментальність» також сприяла велика популярність у цей період методології та ідей психоаналізу, насамперед, його концепція колективного несвідомого («безсвідомого»). У свою чергу, під впливом психоаналізу відбулася і деяка смислова корекція поняття «ментальність», яку почали розуміти як «сукупність напівнесвідомих проявів» людської свідомості і психіки в цілому (Ж. Дюбі) [більш детальний аналіз феномену та поняття «ментальність» див., зокрема: Вілков, Салтовський 2004, с. 164-168]. У сучасній науковій літературі поняття «ментальність» та «менталітет» нерідко використовують синонімічно.

тальних чинників. Ось, наприклад, доволі типова оцінка, аналітичне узагальнення специфіки психологізаторської інтерпретації чи теоретичної моделі: «Національна ідея пов'язана не стільки з матеріалізованими ознаками нації, скільки з духовним світом, духовним типом нації, який вважався навіть вищим за територіальний, особливо для «недержавних» націй. Зрештою, духовно-культурний фактор вважався визначальним, як могутній інстинкт національного самозбереження та самоусвідомлення. Матеріальні ж фактори, на відміну від суб'єктивних, розглядаються як шаблі до здійснення самої національної ідеї» [Римаренко 1995, с. 15; Етнократологічний словник 2007, с. 389-390].

На відміну від традиційної психологізаторської інтерпретації, національна ідея у тлумаченнях деяких сучасних українських політологів визнається головним «критерієм життя» національної спільноти або зводиться до набору цілей та функцій моделювання і проектування її майбутнього, алгоритмів чи зразків культурної та художньої творчості.

Ось, зокрема дефініція, згідно з якою «національна ідея» - це «політичний проєкт майбутнього нації», а «українська національна ідея» нібито «полягає у збереженні традиційних духовних цінностей, захисті національного буття, його історії та культури, обстоюванні традиційної релігії, національної держави, родини та власності»<sup>2</sup>. А основою, особливо «ідеології українського консерватизму», слугує «базова ідея», «сутністю якої виступає відродження духовних цінностей, патріотизму та морально-правових засад етнокультурного розвитку українства» [Етнократологічний словник 2007, с. 389].

Між тим, суттєвий теоретико-методологічний мінус уже такого концепту національної ідеї полягає насамперед у тому, що в ньому ототожнюється проєктна складова ідеологеми національної життєдіяльності або національної самосвідомості з ними в цілому. А тому може бути цілком доречним припущення, що більш науково-теоретично доцільно (що в історії неодноразово практично апробовано), замість частково міфологізованого поняття та ідеологеми «національна ідея», оперувати поняттям «національна стратегія». Переваги останнього якраз і полягають у деромантизації дослідного підходу в обґрунтуванні концепції нації або створенні проєкту її розбудови, через що він, хоча і втрачає багато чого зі свого важливого етносимволічного, екзистенціального впливу на «уми і серця» людей, але набуває програмної визначеності й однозначності. Бо саме поняття «стратегія» на рівні національно-державному є політико-технологічним. Воно орієнтує на конкретні цілі, завдання, часові межі, ресурси, напрямок і дії виконавців, робить наочним і таким, що дає реальну можливість вимірювати очікувані результати; припускає конкретне створення урядових програм дії владних державних посадовців та органів, системи закладів освіти; має конституційне або нормативно-правове забез-

---

<sup>2</sup> Зазначимо, що наукова правомірність подібного підходу нині все частіше піддається критиці, оскільки в Європі, як доводять сучасні дослідження, наприклад, впливового британського історика Е. Гобсбаума, не лише адепти романтизму, але і «гуманітарні раціоналісти» (тобто переважна більшість з тих, хто ставав ідейними натхненниками або безпосередніми творцями націоналізмів) протягом XVIII-XX століть не стільки намагалися адекватно відтворити реальний історичний процес, скільки займалися «винаходом традицій», конструюванням чи вигаданням самобутнього і давнього «національного минулого» для «власних» етнічних утворень (народів/націй).

печення, а не залишається на рівні споглядання, та ще у світі трансцендентних і трансцендентальних понять чи «сутностей».

Безсумнівно, з історичної та історико-філософської точок зору можна визнати, що в українській філософській традиції найбільш важливу роль грає підхід, згідно з яким «національна ідея» і особливо «українська національна ідея» безпосередньо пов'язані з багатовіковим прагненням українців до національно-державної самостійності, з цілями і завданнями їхньої боротьби за неї. Через це українську національну ідею нерідко ототожнюють з державницькою ідеєю, роблять їх синонімічними. Крім того, фактично визнають чи проголошують «ідею своєї держави» «ідеєю фікс» українців «на всі майбутні віки». Згідно з деякими авторськими уподобаннями, її генезис починають ще від «Велесової книги» і «Літопису Аскольда», вважаючи першим «носієм ідеї роду аристократію». Продовжують лінію розвитку національної ідеї як державницької через «Літопис Руський» і «Галицько-Волинський» та філософсько-релігійні твори Київської великокняжої держави (визнають носієм ідеї «феодальну аристократію»). Далі Гетьманщина (суб'єкт ідеологеми – «українське козацтво», «козацька шляхта»). І в такий спосіб відстежують і проводять розгортання національної ідеї як державницької крізь століття до наших днів [див.: Кононенко 2006, с. 26-328].

Але, серед принципів мінусів окресленого вище етатистськи орієнтованого походу – явний телеологізм. Згідно з його приписами, розвиток української політичної думки, свідомості й самосвідомості – не більше, ніж поява, збагачення і зростання масштабів впливу однієї, державницької, ідеї. А політична історія України уявляється лише наслідком процесу матеріалізації національної ідеї, боротьби за національну незалежність. Проте все ж «ідея української державності» має свою власну історію, періодизацію у розвитку, варіанти наукової та ідеологічної інтерпретації, які не збігаються з історією «української національної ідеї». Та й самі ці ідеї не тотожні. Так само, як нетотожні ідеологеми (чи політичній доктрині) і дії щодо реалізації «права на національне самовизначення», з одного боку, та процеси націогенезу (етнокультурного та політичного), національного і національно-державного будівництва, – з іншого. Крім того, як зазначав ще М. Драгоманов, «національна ідея сама по собі не є ліком на всі лиха громадські... а часом без других культурних ідей може служити джерелом великих помилок» [Драгоманов 1991, с. 483].

А якщо більш узагальнено (в дискурсі як політичної філософії так і фундаментальних теорій націоналізму), то необхідно погодитися з тим, що зовсім помилково «націоналісти (і не тільки вони) мають звичку подавати державу як універсальний, вселюдський, всюдисущий інститут суспільства». Причому, окремі «політичні теорії навіть вивели це на доктринальний рівень: не може бути суспільства без порядку, порядку – без примусу, примусу – без відповідних інституцій (держави)», хоча вони і «не є повсюдним явищем» [Гелнер 2003, с. 202-203]. Крім того, можна також звернути увагу і на ту обставину, що чимало національних спільнот формувалися і успішно розвивалися і без своєї постійної державності. Такі національні утворення інституційно-політично відроджувалися і зникали на тривалий час з політичної карти світу, але при цьому відігравали помітну роль у його культурному і цивілізаційному розвитку, здійснювали значний вплив на політичну історію й культуру інших народів.

З іншого боку, багато сучасних науковців, що представляють різні галузі гуманітарного знання і суспільствознавства, переконані самі та доводять іншим, що нації – це лише уявні спільноти (Б. Андерсон). А в найрадикальніших дослідницьких варіантах взагалі пропонується виключити поняття «нації», відповідно, поняття «національної ідеї», з арсеналу наукового дослідження і сучасної теорії як «ненаукову та політично операційну», «семантико-метафоричну й великоемоційну» категорію (зокрема, публікації відомого академіка РАН, віце-президента Міжнародного союзу антропологічних та етнологічних наук тощо В. О. Тишкова). Та й узагалі, деякі дослідники (наприклад, російський шанувальник О. Тишкова О. Кустарьов) заявляють, що нацією довільно може проголосити, вважати та позиціонувати себе у політичному просторі будь-яка група людей, вимагаючи бажаного статусу, а поняттям «нація», як і всім рядом політичних або етнополітичних понять, легко «політично маніпулювати» в будь-яких цілях. Тому від таких понять, стверджують вони, треба позбавитися, «вилучити їх з обігу», хоча б тому, що вони «заважають адекватному розумінню» [див.: Тишков 1998, с. 8, 15, 18-19; Кустарев 2007, с. 71-72].

Що ж стосується позачасового статусу української національної ідеї як ідеї державницької, згідно з якою нібито завжди абсолютною і самоцінною поставала мета державної незалежності українського народу як нації, а першорядними були завдання створення та збереження її суверенної держави (іншими словами – здійснення політичної інституціоналізації української національної спільноти чи у формі унітарного чи федеративної держави в світосистемі національних держав як автономних політико-територіальних утворень, територіальних політій, де нерідко чисельно переважає етнічно близьке чи споріднене населення (народ), що завоювало право суверенітету, внаслідок чого наділене владою самоврядування), то з точки зору політичної історії це не зовсім переконливо і доказово.

Бо такий тип, форма, спосіб інституціоналізації спільностей множені індивідів та груп людей у вигляді національних держав як сучасного типу державності (відповідно створення першооснов демократичних політичних систем) і на відміну, насамперед, від імперських і династичних утворень:

- почав зароджуватися тільки після Вестфальського миру (1648 р.);
- остаточно утвердився і став нормою для політичної теорії та міжнародно права після Першої світової війни, у результаті розпаду 4-х імперій на європейському континенті, утворення Ліги націй (1920 р.), інтенсивних і впливових ідеологічних розробок, тривалих і масштабних пропагандистських акцій із впровадження у свідомість мас і еліт ідей «національного самовизначення і права на національно-державну незалежність» (багатьма партіями і державними діячами, наприклад, РСДРП (б) або «14 пунктів» президента США В. Вільсона тощо) [див., наприклад: Цатурян [Електронний ресурс]];
- на практиці почав масштабно поширюватися у ході антиколоніальної боротьби народів Азії, Африки, Латинської Америки та був забезпечений через створення ООН після Другої світової і запровадження її зобов'язуючої нормативно-правової бази «національного самовизначення»;
- став для України реальною можливістю в умовах створення СРСР, а головне, після його розпаду.

Щодо остатнього, то, на нашу думку, для більш адекватної оцінки «потенціалу можливостей» «ідеї нації» як доктрини її «відродження» в межах українського про-



цесу державного/політичного самовизначення можна звернутися до аксіоматики, сформульованої видатним англійським ученим, сучасним класиком у теорії нації та націоналізму Ернестом Гелнером<sup>3</sup>.

Її можна визнати доказовою аргументацією для того, щоб зрозуміти, що націоналізм у формі стратегії «відродження нації», яка стала гаслом і способом політичної мобілізації еліт і населення в УРСР для боротьби за вихід із СРСР, а потім і на початковому етапі після проголошеної державної незалежності України (перш за все, завдяки активності Руху, його лідерів, особливо з числа радянських дисидентів, творчої інтелігенції, частки політиків, чиновництва, студентства тощо), вже на рубежі 90-х років минулого століття виявилася такою, що відставала від поступу історії, фундаментальних запитів і потреб побудови демократичної політичної системи.

Інакше кажучи, такий тип націоналізму суперечив об'єктивній логіці політичної історії. Своїми цілями він не відповідав головним тенденціям, визначальним чинникам ні періоду розпаду СРСР, ні наступного етапу – створення із його складників (республік) суверенних національних держав. А головне, стратегія «національне відродження», яка була призначена лише для зміни статусу представників корінної нації, не могла забезпечити безконфліктне розв'язання найбільш важливої проблеми для стабільного існування та розвитку будь-якої держави – легітимації її влади (а по-суті – влади правлячого класу), консолідації та

<sup>3</sup> Стосовно визначальної специфіки сучасної епохи, прогнозне бачення Е. Гелнера треба визнати доволі правильним. На відміну від культового для Заходу Ф. Фукуями, який на хвилі фундаментальних глобальнополітичних перетворень у світі наприкінці 80-х років ХХ століття (особливо занепаду СРСР та популярності комуністичних/соціалістичних ідей) проголосив «кінець історії» в тому розумінні, що майже в усьому світі лібералізм (як демократична ідеологічна доктрина і стандарти функціонування економічної та політичної систем) остаточно переміг над усіма іншими системами ідеологій чи проектами облаштування суспільства, то англійський учений постулював зовсім інше. По-перше, він констатував: «Месії та дослідники індустріальної епохи – як праві, так і ліві – часто пророкували пришествя ери інтернаціоналізму; сталося інакше – настала епоха націоналізму». По-друге, зробив доведений фактами висновок, що, незважаючи на те, що «націоналістична ідеологія хибує на спотворене сприйняття себе самої та дійсності», а «потенційних націоналізмів, які так і не «гавкнули», є набагато більше, ніж тих, яким це вдалося», проте, «де б націоналізм не укорінювався, він завжди досить легко перемагав інші сучасні ідеології». І по-третє, хоча нерідко націоналістична доктрина (перш за все, «відродження») «виставляє себе захисницею старого традиційного суспільства», «виступає на захист народної культури», вона «насправді створює високу (за Гелнером, індустріальну, тобто стандартизовану письмову та орієнтовану на соціальну мобільність культуру – авт.)», вона фактично допомагає побудові нового масового суспільства». Таким чином, виявляється, що «націоналізм – це не пробудження і самоствердження цих міфічних, нібито природних, іманентно наявних одиниць (народів/націй. – авт.). Навпаки, це утворення нових одиниць, які, з одного боку, пристосовані до сучасних умов, а з іншого – охоче використовують культурну, історичну та іншу спадщину докапіталістичного світу як сировину. Ця сила – гін до нових спільнот, що побудовані на нових принципах відповідно до нового поділу праці, – є справді могутньою, хоча й не єдиною в сучасному світі, і її не можна вважати непереборною. У більшості випадків ця сила перемагає, і передусім вона визначає норму легітимності політичних одиниць у сучасному світі: більшість із них має відповідати імперативові націоналізму» [Гелнер 2003, с. 77, 170, 84].

загальнонаціональної (як загальнодержавної) солідарності та лояльності громадян. І, перш за все, досягти цього на політико-правових нормах і цінностях демократії, серед яких одним із найважливіших є принцип егалітаризму представників усіх етнонаціональних спільнот у країні.

Нагадаємо, що Е. Гелнер, у підсумку свого структурно-функціонально аналізу процесів суспільно-політичного й культурного розвитку у всьому спектрі національного та державного будівництва, починаючи з доби раннього Середньовіччя, сформулював стосовно походження, сутності та ролі націоналізму етнокультурного типу (як правило, зі стрижневою для нього ідеологією «національного відродження») такі фундаментальні висновки.

По-перше, «саме націоналізм породжує нації, а не навпаки. ... Націоналізм<sup>4</sup> – це не те, чим він видається, і передусім – це не те, чим він здається сам собі. Культури, на захист яких він виступає і які він відроджує, нерідко є його власними винаходами або ж він змінює їх до невпізнанності». По-друге: «Головна помилка та самоомана націоналізму полягає» у тому, що «по суті» він «є нав'язуванням високої культури суспільству, в якому раніше серед більшості, а часом і всього населення панували культури низькі». І по-третє: «Зазвичай націоналізм здійснює свої походи під прапором народної культури. Його символіка формується з ідеї здорового, первозданного, активного способу життя селянства, *народу*. Є певна частка істини в націоналістичній пропаганді, згідно з якою *народ* чи *Volk*, уярмлений чиновниками іншої, чужої високої культури, має чинити опір цьому пануванню спочатку

<sup>4</sup> За оцінками Гелнера, загальна природа та головна мета націоналізму (який, на його думку, є для самого себе «самодостатньою істиною», «вселюдським, вічним і за своєю природою правомірним принципом») полягає у тому, щоб «забезпечити злиття культури і політичної спільноти», відстоювати той імператив, що «етнічні межі не мають перетинатися політичними кордонами» (тобто має за мету запровадження на практиці класичної для всесвітньої історії моделі нації- та державотворення: «одна нація – одна держава»). У англійського вченого ідеться про «культуру» доби Модерну, оскільки для нього вона системоутворювальна ознака нації, тоді як держава має бути для збереження і розвитку національної спільноти «політичним панциром» та інструментом політики). Таким чином, в наслідок того, що, з одного боку, «територіальна політична одиниця може бути однорідною лише за умови, що всіх чужинців у її межах або знищено, або вигнано, або асимільована», а з іншого, наявність їх «небажання» «зазнати такої долі», «робить проблематичною мирну реалізацію націоналістичного принципу». Або інший, вкрай актуальний для сучасності висновок науковця: «Ті, хто не належить до нової культури, але живе на території контрольованій новою державою, самі тепер опиняються перед вибором між асиміляцією, загрозою фізичного знищення чи іредентизму, змушені або до еміграції, або до переходу на становище незадоволених меншин». А спираючись на ретельний аналіз етнополітичних подій у Східній та Південній Європі останніх десятиріч Г. Гелнер, стосовно детермінант їх специфіки однозначно констатує і пророкує, що «можливість насильства зростає там, де відносно слабкі держави дозволяють чи навіть заохочують таку собі етику мачо, де місцевим спільнотам дозволяється на власний розсуд виконувати прерогативи та зобов'язання центральних інституцій утримання порядку і де серед членів спільнот культивується етос честі, кровної помсти і права особисто вершити правосуддя. Суспільства, де мірилом чоловічих чеснот визнається» «вправність у володінні зброєю, можуть дотримуватися цих орієнтирів і тоді, коли одиницею, честь якої треба захищати, є не лише і не виключно рід чи клан, а культурна спільнота (тобто «нація»)» [Гелнер 2003, с. 203-204, 43, 29. 30-31, 141, 252-253].

шляхом культурного відродження та самоствердження, а згодом – війною за національне визволення» [Гелнер 2003, с. 92-94].

Якщо визнавати правомірність гелнерівських доктринальних постулатів (особливо останнього), то очевидно, що реальні процеси української політичної історії кінця 80-х-90-х ХХ ст. (причини, мотивації, послідовність подій), які призвели до появи на політичній мапі світу незалежної республіки Україна, не можуть бути пояснені впливом ідеологеми та міфологеми «національне відродження», так само, як безпосереднім результатом втілення задля цього чіткого, покрокового плану або заповідливих політичних дій активних прихильників такого типу «національної ідеї» як різновиду націоналістичної ідеології, що характерна для Східної Європи<sup>5</sup> (для сучасних дослідників політики, її взаємозв'язку з культурою, зокрема, У. Альтератта, Ш. Ейзенштадта, Ю. Габермаса, вона являє собою одну з особливих так званих «зон націоналізування»).

Для підтвердження такого висновку лише згадаємо, що «Декларація про державний суверенітет України» була прийнята на позачерговій сесії ВР УРСР 16 липня 1990 року «як державно-правовий акт, покликаний гарантувати національні інтереси народу України». «Декларація започаткувала процес новітнього державотворення в Україні, створила правові передумови для ухвалення 24 серпня 1991 року Акту проголошення незалежності України» [Мельникова [Електронний ресурс]]. Стрижнем Декларації була ідея не етнічної, а політичної/громадянської нації та багатонаціональної республіки, оскільки вона наголошувала, що «народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці», а «громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України».

Вирішальним у суспільно-політичному механізмі українського державотворення стало те, що «початок «парадів суверенітетів» республік СРСР поклала 12 червня 1990 року Декларація про державний суверенітет Російської Федерації, з прийняттям якої в Москві склалося двовладдя центральних органів СРСР і РРФСР» [Мельникова [Електронний ресурс]].

Ось саме такий причинно-наслідковий взаємозв'язок і залишається поза увагою adeptів парадигми «національне відродження». Та і взагалі, вона не здатна пояснити справжні об'єктивні чи суб'єктивні чинники в динаміці політичної історії СРСР (яка, до того ж, отримала величезний руйнівний імпульс після невдалого «серпневого путчу» 1991 року, очоленого частиною вищого керівництва Союзом), що завершився його ліквідацією та появою замість нього 15-ти незалежних, суверенних національних держав.

Особливо тут підкреслимо, що панівна більшість сучасних дослідників (і не лише прихильників концепту «національне відродження») не згадують не тільки про хронологію декларування національно-державних суверенітетів у республіках СРСР, але й, що суттєво, не бажають визнавати або з'ясовувати їх більш глибокі причини.

---

<sup>5</sup> Та й взагалі, Г. Гелнер – як і видатний сучасний політичний філософ Ю. Габермас – не вважають націоналістичні ідеї та рухи вирішальним чинником руйнування основ політичних і соціально-економічних утворень радянського типу. Наприклад, таке його показове судження стосовно логіки згаданого процесу: «Націоналізм не надто спричинився до цього результату, він скоріше скористався ним» [Гелнер 2003, с. 249].

А саме: з моменту створення СРСР (1922 р.) конституційно і фактично державна влада через різнорівневу систему рад та невіддільних від них виконавчих структур належала керівним органам Комуністичної партії. Утім, на відміну від усіх інших республік у «Країні Рад», створення Комуністичної партії РРФСР – на її території були лише обласні та крайові партійні організації – визнавалося вкрай загрозливим як для існування монополії централізованої Політбюро і ЦК Комуністичної партії влади в Радянському Союзі, так і для збереження цілісності його самого. А тому в жодний спосіб не припускалося. Нарешті, поява в Росії самостійницького від союзного владного центру у формі не партійних, а законодавчих інституцій (З'їзду народних депутатів РФ, дієвої Президії Верховної Ради тощо), які також наприкінці 80-х здійснили у своїх лавах «демократичну декомунізацію» та скасували в 1990 році своїми рішеннями повноваження загальнодержавних інститутів на території РРФСР, і запустило процес руйнування СРСР.

А загалом, навіть декларативне відокремлення республіки Росія від СРСР не лише зробило можливим «парад суверенітетів», а й перетворило з уявних (проголошення незалежності в 1989 р. Литвою, Латвією, Естонією, у 1990 р. Молдовою і Грузією) на реальні проекти відділення від нього інших республіканських утворень і побудови на їх основі незалежних держав. Якими вони, до речі, й були за Союзним договором, Конституцією СРСР. Причому ці основоположні документи формально-юридично фіксували не лише їх суверенний статус, але і включали до себе положення про суверенне право республік, що підписали Союзний договір (або приєдналися до нього), на вихід із Радянського Союзу.

Отже, політичне, державне самовизначення України – це історія, за фактом, минулого. Українська національна державність проголошена і практично облаштовується чверть століття. Таким чином, філософська чи політологічна модель «української національної ідеї», що була тривалий час орієнтована тільки на мету формально-суверенного проголошення і створення рамкових засад (внутрішньо-та зовнішньополітичних) української незалежної держави, майже вичерпана.

До того ж, за останні два-три десятиріччя як світосистема, а з нею – й існування національних спільнот і держав опинилися вже в нових умовах. Тепер кожна національна культурна самобутність і політична незалежність, державність і суверенітет (тобто нація як суб'єкт культури і політики) випробовуються на життєздатність вже не в межах парадигми реалізації загальнодемократичного «права націй на самовизначення» або «національного відродження», а в боротьбі з такими численними викликами, як: економічна, політична, військова та фінансово-валютна глобалізація (прес жорстких вимог і обмежень з боку багатьох різнорівневих утворень, міжнародних організацій та інституцій, таких як ТНК, ЄС, НАТО, СОТ, МВФ, ТС, Євразійський союз, ОДКБ і т.д. і т.п.), а також інтернаціоналізація інформаційних мереж (Інтернет), так звані нові ЗМІ, освітніх системи тощо; втрата більшістю країн світу – через неможливість створення або володіння власною ядерною зброєю як дієвим засобом самозахисту, упередження військового нападу – військово-політичного суверенітету (про що, наприклад, відкрито заявляє Ю. Габермас навіть стосовно ФРН); інтенсивна регіональна і світова міграція, сепаратистські та іредентистські рухи, наростання внутрішнього і глобального мультикультуралізму (полікультуралізму) і мультиконфесійності, поява одночасної, але множинної національної ідентичності.

І цю низку світових фундаментальних новацій та викликів нової доби для існування атрибутивних культурно-політичних властивостей національного та національно-державного буття можна продовжити.

Аналізуючи концепт та застосування терміну «національна ідея» треба також звернути увагу на те, що у західній інтелектуальній традиції, філософському чи політичному дискурсі вони фактично не застосовуються. Замість поняття «національна ідея» західні науковці (філософи, політологи, соціологи, культурологи, соціальні психологи тощо), ідеологи та політики, головним чином, оперують (у широкому змістовному спектрі, включно з аполітичним) терміном або категорією «націоналізм». Вони вважають це поняття науково адекватним, теоретично оптимальним та ефективним, позбавленим від усіляких забобонів для найширшого застосування.

З іншого боку, як можна побачити навіть на прикладі наведених вище дефініцій «національної ідеї» (включно з тлумаченням сенсів-значень концепту «українська національна ідея»), в українській політико-філософській традиції це поняття у деякій мірі стало заміником поняття та ідеологеми «націоналізм». І як раз у цьому феномені можна чітко спостерігати різницю між західною інтелектуальною, філософською, політико-ідеологічною традицією (дискурсами) та українською. Її виникнення пов'язано, у тому числі, з тим, що не задовго до та особливо після так званої європейської «Весни народів» 1848-1849 років (не кажучи вже про радянські часи) слово «націоналізм» почало набувати загрозливого навантаження, сенсів і значення для існуючих, і перш за все імперських, режимів. По-суті, за таких умов, природно-історично з'явилася усвідомлена потреба, суспільно-політичний запит його заміщення (при збереженні змістовного наповнення) на більш нейтральне: ідеологічно більш неполітичне, політично більш безпечне, ментально більш романтичне, а духовно (майже екзистенційно) більш абстрактне, у плані ж сенсів-значень, більш синкретичне.

Таким чином, на відміну від української (так само як російської), європейську філософсько-політичну та загалом західну інтелектуальну традицію і науковий лексикон характеризує те, що термін, потім поняття «нація», відповідно – «націоналізм», по-перше, виникли на рідному лексичному, етнокультурному та політико-ідеологічному ґрунті, а не є прямими запозиченнями.

По-друге, поняття «націоналізм» вводилося та потім стало активно застосовуватися як позначення національної свідомості, самосвідомості, світосприйняття, умонастроїв. Крім того, цей процес відбувався головним чином в умовах революційних буржуазно-демократичних (а не національно-визвольних чи національно-об'єднавчих) перетворень у середині країн Західної Європи (класичні прояви, перша європейська «зона націоналізування», – Англія та Франція початку доби Нового часу) і тому такий термін не увібрав у себе з початку, а потім активно не накопичував політично негативних, головне, етнічно забарвлених тонів, сенсів-значень. Особливо в межах та за стандартами наукового мислення. Причому не тільки політологічного, але й теоретичного соціологічного і, навіть, культурологічного.

Наприклад, відома американська дослідниця Л. Грінфельд, протиставляючи феодальне та буржуазне суспільства, пише, що «сучасна культура заснована на націоналістичному підході», який «передбачає повну рівність членів нації, народний суверенітет і його секулярну спрямованість». А тому, «ототожнення націоналізму із сучасною культурою означає, що він становить культурну основу сучасної соціаль-

ної структури, економіки, політики, міжнародних відносин, освіти, мистецтва, науки, сімейних відносин тощо». Більше того, «символічне піднесення народу шляхом націоналізму робить саме членство в нації, тобто національність, почесним статусом, прив'язуючи почуття гідності та самоповаги до національної ідентичності».

Держава як «головний політичний інститут нашого часу», доводить Л. Грінфельд, є «передусім утіленням принципу народного суверенітету» і «теж є результатом націоналізму». У цілому ж, згідно з моделлю вченої, націоналізм, «який не може обійти політику», не тільки дозволяє теоретично глибиною пояснити «головні політичні особливості сучасного суспільства», а й передбачає на практиці «реорганізацію політичної структури і політичних процесів відповідно до своїх фундаментальних принципів». Причому, впевнена вона, якщо в основі революцій як «сучасної форми політичної дії» «завжди лежить націоналізм», то навіть і всі революційні перетворення сучасної епохи є їхнім політичним результатом [Грінфелд 2007, с. 108-113, 107, 118].

Втім, з іншого боку, щодо природи феномену націоналізму, в західному науковому дискурсі наявна і альтернативна теоретична позиція. Зокрема, відомий дослідник націоналізму І. Кедурі доволі переконливо доводить, що націоналістичні уявлення (міфологеми чи ідеологеми) – це скоріше випадковість, «несподіваний винахід, побічний продукт окремих мислителів» ніж загальна/всезагальна необхідність в історії людства. А конкретно, він постулює: «Націоналізм – це доктрина, винайдена в Європі на початку дев'ятнадцятого століття». Його ж колега Е. Гелнер відстоює більш поміркований, соціально-та політико-філософській підхід парадигми модернізму в теорії нації (з базовими ідеями якого можна погодитися). «Націоналізм, – твердить він, – не можна вважати ані необхідністю вселюдського масштабу, ані випадковістю, таким собі продуктом спритних дописувачів і довірливих читачів». «Він таки є необхідним наслідком чи продуктом взаємодії певних суспільних обставин і умов», «явищем фундаментальним і впливовим, це наша доля, а не наслідок випадкової хвороби, прищепленої нам графоманами епохи пізнього Просвітництва». У той же час, «ті глибинні причини, які породжують його, не є універсальними, всесвітніми», а тому – «націоналізм не є долею, на яку приречені всі люди. Цілком очевидно, що хтось приречений мати з ним справу, а до когось він так і не прийде». Хоча, як «засвідчує історія», «з кінця XVIII ст. частка людства, яка належить» до тієї групи людей, що «має схильність» до націоналізму «постійно збільшувалася і тепер, можливо, становить більшість» [Гелнер 2003, с. 206-207].

Зрештою, підсумовуючи висловлене та повертаючись до оцінки окреслених вище підходів щодо розуміння поняття «національна ідея» в українській політико-філософській та гуманітарній традиції, можна значною мірою погодитися з висновками відомого українського філософа та дослідника в галузі теорій нації і націоналізму В. Лісового, який підкреслив: «Вислів «національна ідея» переважно використовують в публіцистичному та політичному мовленні; у наукових дослідженнях націй та етносів його іноді використовують для позначення особливостей національної свідомості в її свідомому формулюванні – як ідея нації, національного ідеалу або міфу, призначення нації тощо». Припустимо використання цього вислову, також додає він, і для позначення «важливої для суспільства ідеї будь-якого змісту, щодо якої існує згода більшості громадян» або ідеї, що «здатна одержати

підтримку більшості громадян» [Філософський енциклопедичний словник 2002, с. 413-414].

У контексті наведеного вище стосовно сенсів-значень базових понять, ще раз зазначимо, що історично впливовою моделлю, структурним і сенсоутворюючим стрижнем національної ідеї багатьох європейських народів була міфологема й ідеологема «національного відродження» («рісорджименто», що за назвою походить від титулу журналу, який видавався у П'ємонті в 1847 році). У своєму розумінні вона мала та має різноманітну інтерпретацію, але виступала рушійною силою у формуванні національної самосвідомості та національного піднесення, національно-визвольних і об'єднавчих рухів. Спочатку в Італії, Німеччині (друга європейська історична «зона націоналізування»), пізніше в багатьох країнах Східної та Південної Європи. Такий різновид, тип національної ідеї (інакше – «етнічний», «східноєвропейський», «класичний габсбурзький» і т.п. націоналізм, який на думку багатьох західних та пострадянських науковців всупереч загальним гаслам зовсім не є ліберально-демократичним за його цінностями, а нерідко і реальними цілями та засобами практичних дій) був та майже залишився світоглядною та ідеологічною опорою і домінантою в українській суспільно-політичній думці та культурній творчості. Особливо в період другої половини ХІХ – протягом ХХ століть.

Але тут, для концептуальної довідки, таким чином, для більш адекватного політико-філософського та доктринально-ідеологічного розуміння змісту, суспільствознавчого статусу й політичних функцій такого, зазвичай, міфологічного та ідеологізованого концепту, як «ідея національного відродження» (у такий спосіб – і призначення етніцистського/етнокультурологічного тлумачення нації й націоналізму), лише коротко нагадаємо, що філософські уявлення про природу, ідентичність, ментальність, культуру, саморозвиток, потяг до державності, а загалом, і всю історичну долю кожної національної спільноти як своєрідного «мегаантропосу» (Ф. Новаліс) з особливим для нього духом/душею – тобто, аж ніяк не суверенного, демократичного, самопроголошеного політико-правового союзу громадян республіки, що почали вперше створюватися внаслідок капіталістичної модернізації, докорінного руйнування феодального ладу наприкінці ХVІІІ століття – має своїми ідейними витокami та концептуальним підґрунтям учення представників німецької філософської класики, просвітництва та романтизму. Саме вони безпосередньо вплинули на формування моделі історичного процесу, культурологічних та політичних (в аспекті державотворення) поглядів і переваг східноєвропейських мислителів-творців концептів національного «відродження» та «визволення» ще в середині ХІХ століття.

Як відомо, перший поштовх процесу поширення в суспільствознавстві концепту «духу народу» здійснив Ш. Монтеск'є. І, як зазначив сучасний адепт філософії романтизму з ФРН К. Хюбнер<sup>6</sup>: «Не було жодного адепта романтичної філософії

<sup>6</sup> Треба звернути увагу на те, що концепція націогенезу, нації, національної державності та побудови єдиної Європи цього філософа є доволі унікальною для політичної філософії сучасності. Бо він, по-перше, радикально критикує правомірність ідей та відкидає дослідницьку монополію методології «гіпотетико-дедуктивного мислення» «просвітителів Франкфуртської школи» (Адорно, Габермас, Хоркхаймер та ін.). По-друге, як прихильник консерватизму, аксіоматики «романтичної філософії держави» Адама Мюллера (праця 1809 року «Елементи мистецтва та державного

держави, який би не студіював Монтеस्क'є, не розглядав би його як свого духовного батька. Для опису сутності нації він підібрав особливо влучне поняття – загальний дух (*esprit général*). У книзі «Дух законів», що стала славнозвісною, він так визначає це поняття: «Багато речей детермінують людей: клімат, релігія, закони, принципи правління, приклади з минулого, вдачі, типи відносин. Звідси в результаті і формується загальний дух (*esprit général*). Ця дефініція мала прямо-таки класичне значення. Уперше тим самим було дано явне визначення нації як культурного співтовариства, що формується природними та історичними реальностями» [Хюбнер 2001, с. 121].

Утім, незважаючи на значну роль гіпотетичного узагальнення французького просвітителя в історії європейської політичної думки, яке, до того ж, К. Хюбнер специфічно підлаштував під політико-філософську аксіоматику німецького романтизму, оскільки інтерпретував його вихідні ідеалістично-натуралістичні сенси-значення в дусі об'єктивного ідеалізму, все ж таки визначальними щодо ідеалістичної етніцистської (етносимволістської, культурницької) версії генезису, духовно-культурного й державно-політичного життя будь-якої нації стали не вони, а теоретичні та методологічні напрацювання саме німецьких мислителів кінця XVIII – першої половини XIX століть. Особливо це стосується тих базових постулатів філософії історії та держави, на яких було побудовано універсальну модель всесвітньої історії та культури людства, включаючи осмислення регіональних і світових процесів націогенезу та державотворення. Їх автори – представники німецького просвітицтва, романтизму, класичної філософії та історичного мовознавства (Г. Гегель, Й. Гердер, В. Гумбольдт, Я. Грім, А. Мюллер, Ф. Новалис, Л. Тік, Ф. Шеллінг, Ф. Шлегель, Ф. Шлеєрмахер, И. Фіхте та інші). У політико-правовому вимірі культурологічний спосіб інтерпретації національного буття здобув своє додаткове посилення в «історичній школі права» (Г. Пухта, Ф. Савіні). У період управління), основні положення якої нібито запозичив Г. Гегель, «жодного разу не згадавши його ім'я», намагається концептуально обґрунтувати, що «міф», міфічне є складником науково-історичного мислення», а також різновидом онтології та способом сприйняття світу поряд із науковим; «національні та європейські ідентичності й ідентифікації» базуються, перш за все, на «міфологічних уявленнях», вірі в те, що «дух нації є неодмінним джерелом їхнього життя»; «міфічне мислення та уявлення незмінно продовжують живо виявлятися» «майже у всякому екзистенційному досвіді», «у національній ідентифікації»; «міфічна національна свідомість» як невіддільна від «Нумінозного» (божественна воля, сила і т.п.) та «Долі» народу, «має основоположне практичне значення для культурного й політичного життя, особливо сучасної держави»; «ідея Європи може бути укорінена лише в європейській історії», але насправді «ця ідентифікація, окрім відбитка, що накладається на неї добою науки, стає необхідною і можливою лише на основі міфологічної свідомості». Показово, що на основі такої аксіоматики К. Хюбнер не лише заперечує правомірність ліберально-демократичної концепції нації як суверенного добровільного політичного союзу громадян, але й фактично критикує приписи і базову цінність глобалістського ліберального проекту. Так, всупереч західному ідеологічному мейнстриму, він заявляє: «Вимога мультикультурного суспільства в кінцевому рахунку зводиться лише до того, щоб у пустопорожньому резонерстві людина втратила свої власні корені та розглядала культуру не як спосіб життя, а лише як інтелектуальну гру. Тому толерантність, яка робить можливою поширення цієї гри, у своїй основі виявляється лише байдужістю (виокремлено. – авт.)» [Хюбнер 2001, с. 176, 355, 370-371, 389-391; додатково концепцію К. Хюбнера див.: Вилков 2008, с. 254-296].



другої половини XIX – початку XX ст. концепт і міфологему «духу народу» було доповнено та конкретизовано рядом філософських, соціологічних і соціально-психологічних (етнопсихологічних) ідей та моделей так званої «психології народів» (Г. Штейнталь, М. Лацарус, В. Вундт, Г. Лебон, А. Фульє) [детальний аналіз концепції «духу народу» див.: Вілков 2014, с. 91-185]. На початку минулого століття найбільш популярним у межах вищезгаданої моделі інтерпретації логіки суспільно-історичного процесу, включно з усією проблематикою націогенезу, виявилось вчення О. Шпенглера, який у своїй фундаментальній історіософії, зокрема, постулював: «В основі нації лежить ідея» [Шпенглер 2000, с. 886. Аналіз концепції О. Шпенглера див., зокрема Вілков 2017, с. 165-204].

Підкреслимо, що головні постулати концепції «духу народу»<sup>7</sup> як філософської, абстрактно-метафізичної моделі генезису та природи і кожного з національних утворень, і всесвітньої історії в цілому, стверджували, що першоосновою буття будь-якого народу/нації (так само, як базовим ментально-культурним складником усіх його представників) є надособистісний «дух». Особливо – іманентна для нього «ідея», яка також включала до себе етноцентристські та етнонаціоналістичні установки. «Дух народу», «національна ідея» – надісторичні, трансцендентні. Але при цьому вони (включно з мовою народу) повністю детермінують, навіть визначають наперед як усі культурні, духовно-психологічні властивості будь-якої етнічної спільноти, тобто утворюють її культурну суб'єктність, так і можуть створити з неї суб'єкт світової політичної історії.

Якраз для реалізації останнього завдання німецькі філософи й романтики, а потім їх послідовники – ідеології національно-визвольних рухів у Центральній та Східній Європі (включно з українськими) – постулювали, що вищою формою розвитку національної ідеї (зрозумілої, головним чином, як національна самосвідомість),

<sup>7</sup> За браком місця зробимо лише посилання на узагальнення російської дослідниці Т.Г. Кузнецової. Порівнюючи специфіку понятійного апарату просвітителів та романтиків, вона пише: «Проблема національної своєрідності культури й культурних відмінностей між народами спочатку була поставлена просвітителями як проблема характерологічна. Йшлося про «характер народів», детермінований зовнішніми щодо нього обставинами, такими, як клімат і спосіб правління (Монтеск'є, Кондільяк та ін.) Романтики не дискутували з цією точкою зору, а, навпаки, сприйняли її як вихідний пункт своїх роздумів. Однак поступово в цих роздумах стали з'являтися нові теми й поняття, що не стільки скасовували, скільки тіснили старі. Поряд із поняттям «національний характер» усе частіше починає зустрічатися вислів «національний дух» («дух народу»). «Спочатку ці поняття, – пояснює науковець, – виступають, швидше, як синоніми, що фіксують лише різні смислові відтінки аргументації... Проте досить швидко категорія національного духу здобуває концептуальну самостійність. Якщо характер є сукупність властивостей та рис, що становлять «особу», «образ» народу, то дух є щось глибинне, що досягається не безпосереднім спостереженням, а проникненням у сутність. Характер проявляється, дух творить, причому не під впливом зовнішніх причин, а з самого себе. Логічне завершення цієї тенденції та її теоретичне обґрунтування, підготовлене романтизмом, тим не менше, виходить за межі його історії. Вирішальний крок у цьому напрямку був зроблений Гегелем, який надав даній тенденції концептуального оформлення. Особливістю гегелівської філософії є те, що поняття духу стає в нього загальним пояснювальним принципом. Гегелівський дух є якоюсь ідеальною законодавчою системою. Дух народу становить передумову і зміст усіх форм його історичної діяльності – релігії, держави, моральності, мистецтва, філософії тощо, які, таким чином, виявляються в системній єдності...» [Кузнецова 2000, с. 102-103].

завдяки якій народ/нація й отримують можливість стати «історичними», є ніщо інше, як тільки ідея державної самостійності. Та й узагалі, як підкреслював Г. Гегель: «У всесвітній історії може йти мова тільки про такі народи, які утворюють державу» [Гегель 1935, с. 37-38]. Або ж, за формулою його співвітчизника О. Шпенглера, «світова історія - це історія держав» [цит. за: Свасьян 1993, с. 105].

Що стосується безпосередньо Г. Гегеля, то він, обґрунтовуючи головну мету повноцінного національного буття та концептуально пов'язуючи сутність нації (народу) зі створенням власної держави, стверджував: «У наявному бутті народу субстанціональна мета полягає у тому, щоб бути державою і підтримувати себе як таку. Народ без державного устрою (нація як така) не має, власне, ніякої історії, подібно народам, які існували ще до створення держави і тим, які ще й дотепер існують як дикі нації». А в іншій роботі філософ підкреслив: «Якщо родина, розростаючись, перетворилася на націю та держава становить з нацією єдине ціле, то це - велике щастя» [Гегель 1977, с. 368; Гегель 1973, с. 50].

Порівняно з Г. Гегелем, більш конкретно зміст і роль концепту «духу народу» як системоутворювального в культурологічній моделі національної спільності, свідомості, державності, та й загалом усієї логіки націєтворення (у такий спосіб - і німецької версії «національної ідеї» того часу, що була розроблена на початку ХІХ ст.), то його справжні політико-ідеологічні сенси і призначення яскраво декларував Ф. Лассаль - філософ, правознавець, соратник К. Маркса, засновник німецької соціал-демократії, прихильник пангерманізму та фундатор ідеологеми, яка проголошувала, що робітничий клас є носієм «чистої ідеї держави» як основи «моральної єдності індивідуумів».

Він у промові «Філософія Фіхте та значення німецького народного духу» (1862 р.), приєднуючись до ідеї Й. Фіхте про те, що національне є «народно духовним началом», сформулював політико-ідеологічне кредо концепції «духу народу» в її класичному «німецькому варіанті». Німецька нація, заявив Ф. Лассаль, існує тільки у формі «чистого мислення, що позбавлене зовнішнього буття». А «поняття про німецький народ» - це «тільки постулат майбутнього», «тільки вимога майбутньої дійсності». І «німецький дух» ще тільки має подолати протилежність його сутності та існування, що означає: «самому для себе створити свою державу, самий ґрунт для свого буття, породити її з абстрактного, що розуміється як суто духовне утворення, поняття про народ, породити її з надр народного духу, самого в собі замкненого і існуючого як метафізична сутність». Або ж: «метафізичному народу - метафізичні завдання!», яке полягає в тому, щоб «із суто духовного поняття про народ створити для себе національний ґрунт, територію, із чистого мислення породити для себе буття. ... Це є акт, подібний до божественного акту творіння світу!» [Лассаль 1925, с. 30-31].

Якраз для реалізації останнього завдання німецькі філософи й романтики, а потім їх послідовники - ідеології національно-визвольних рухів у Центральній та Східній Європі (включно з українськими) - постулювали, що вищою формою розвитку національної ідеї (зрозумілої, головним чином, як національна самосвідомість), завдяки якій народ/нація й отримують можливість стати «історичними», є ніщо інше, як тільки ідея державної самостійності. Та й узагалі, як підкреслював Г. Гегель: «У всесвітній історії може йти мова тільки про такі народи, які утворюють державу»

[Гегель 1935, с. 37-38]. Або ж, за формулою його співвітчизника О. Шпенглера, «світова історія – це історія держав» [цит. за: Свасьян 1993, с. 105].

Що стосується безпосередньо Г. Гегеля, то він, обґрунтовуючи головну мету повноцінного національного буття та концептуально пов'язуючи сутність нації (народу) зі створенням власної держави, стверджував: «У наявному бутті народу субстанціональна мета полягає у тому, щоб бути державою і підтримувати себе як таку. Народ без державного устрою (нація як така) не має, власне, ніякої історії, подібно народам, які існували ще до створення держави і тим, які ще й дотепер існують як дикі нації». А в іншій роботі філософ підкреслив: «Якщо родина, розростаючись, перетворилася на націю та держава становить з нацією єдине ціле, то це – велике щастя» [Гегель 1977, с. 368; Гегель 1973, с. 50].

Порівняно з Г. Гегелем, більш конкретно зміст і роль концепту «духу народу» як системоутворювального в культурологічній моделі національної спільності, свідомості, державності, та й загалом усієї логіки націєтворення (у такий спосіб – і німецької версії «національної ідеї» того часу, що була розроблена на початку ХІХ ст.), то його справжні політико-ідеологічні сенси і призначення яскраво декларував Ф. Лассаль – філософ, правознавець, соратник К. Маркса, засновник німецької соціал-демократії, прихильник пангерманізму та фундатор ідеологемі, яка проголошувала, що робітничий клас є носієм «чистої ідеї держави» як основи «моральної єдності індивідумів».

Він у промові «Філософія Фіхте та значення німецького народного духу» (1862 р.), приєднуючись до ідеї Й. Фіхте про те, що національне є «народно духовним началом», сформулював політико-ідеологічне кредо концепції «духу народу» в її класичному «німецькому варіанті». Німецька нація, заявив Ф. Лассаль, існує тільки у формі «чистого мислення, що позбавлене зовнішнього буття». А «поняття про німецький народ» – це «тільки постулат майбутнього», «тільки вимога майбутньої дійсності». І «німецький дух» ще тільки має подолати протилежність його сутності та існування, що означає: «самому для себе створити свою державу, самий ґрунт для свого буття, породити її з абстрактного, що розуміється як суто духовне утворення, поняття про народ, породити її з надр народного духу, самого в собі замкненого і існуючого як метафізична сутність». Або ж: «метафізичному народу – метафізичні завдання!», яке полягає в тому, щоб «із суто духовного поняття про народ створити для себе національний ґрунт, територію, із чистого мислення породити для себе буття. ... Це є акт, подібний до божественного акту творіння світу!» [Лассаль 1925, с. 30-31].

Доречі, майже через століття після Г. Гегеля чи Й. Фіхте на основну – державотворчу складову змісту поняття «дух народу» (поіменованого «національним») указав їх співвітчизник, класик соціологічної думки М. Вебер, який заявив: «Якщо взагалі доцільно класифікувати національний дух як певне специфічне явище, то воно може бути побачене лише у прагненні до власної держави, і тоді слід усвідомити, що тим самим зв'язуються в єдине ціле достатньо різні за походженням та формою прояви відчуття спільності» [Цит. за: Хюбнер 2001, с. 249].

З точки зору теорії нації й націоналізму, гегелівська чи веберівська ідея-припис (або всі інші аналоги) щодо імперативності національної державності можлива лише в межах парадигми примордіалізму, тобто таких міфологічних, націоналістично орієнтованих політико- та соціально-філософських уявленнях,

що базуються на переконаннях про те, що: «нібито «нації»», «реальні спільноти», які «начебто з найдавніших часів задовго до епохи націоналізму» «просто існують як такі у самій природі речей»; «існують трансцендентно, понад ефемерними живими істотами і поколіннями, які є її тимчасовими інкарнаціями»; «їхнє існування є фактом не випадковим і морально значущим – воно є невід’ємною частиною реалізації людини», особливо «у власній культурі, а не в якійсь безкровній вселюдськості». Таким чином, вони є «цеглинами, з яких складається людство» і «як природний, даний Богом спосіб поділу людей, як політична запрограмованість, як доля, що, хай із запізненням, має здійснитися». А для цього вони, нації, як «спляча красуня», «лише чекають свого пробудження» «від жалюгідної сплячки націоналістичним «будителем»». «Як Будда, так і будитель прагнуть пробудити нас, але ідеї, до яких вони звертаються, аби вивести нас з летаргії, і реальність, яку вони нам пропонують, дуже різні. Для тих, хто вважає, що існування людей неможливе без національної свідомості та успішної її політичної реалізації, національне пробудження є набагато важливішим за пробудження духовне, оскільки перше є формою другого, можливо, найвищою його формою». Як класичне правило історії – роль і «завдання» «будителів» нації «енергійно й охоче виконують інтелектуали». Вони – та сама «перша рушійна сила націоналізму», яка поступово, за сприятливих обставин», «створює власну державу», «підтримує цю новонароджену чи відроджену культуру». Потім же, за «надзвичайно сприятливих» умов, може виникнути ситуація, коли «поступово її вигоди можуть стати відчутними і для решти носіїв відповідної культури, хоча не виключено, що вони почувалися б не гірше, будучи асимільованими в культуру попередніх носіїв влади» [Гелнер 2003, с. 83-84, 163, 140-141, 204-205]<sup>8</sup>.

## Література

Вилков, В. Ю. (2008). *Западная националогия XX столетия: концептуальные портреты*. – К.: Видавець Карпенко В.М. – 424 с.

<sup>8</sup> У контексті зазначеного цікавим та блискавичним є метафоричний обрис картини політичної історії національного будівництва, починаючи з XVIII ст. – через соціалістичний етап «народної демократії» – до набуття західних стандартів політичної суверенності, запропонований Е. Гелнером на прикладі вигаданої ним Мегаломанії (імперія, наприклад Габсбургів) та Руританії (одна з етнонаціональних спільнот у складі цієї імперії, зокрема, чехи або словаки) як «типового сценарію розвитку націоналізму» у країнах Східної та Центральної Європи за моделлю «національне відродження». У ньому щодо провідників ідеї національного відродження та незалежності містяться й такі пасажі: «Не обов’язково приписувати учасникам руху (за національне відродження/визволення. – авт.) свідомий, зважений розрахунок. Слід брати до уваги те, що на особистому, суб’єктивному рівні вони керувалися мотивами й почуттями, які так виразно прозвучали в літературі національного відродження. Вони скаржилися на запустіння та вбогість рідних долин, водночас знаходячи в них ті сільські чесноти і принади, які ще в них зберігалися; вони нарікали на приниження своїх співвітчизників та відчуження від рідної культури ... Не слід вбачати якісь свідомі далекосяжні розрахунки в діях цих людей. Представники національної інтелігенції були сповнені палкого і щирого співчуття до своїх співвітчизників. Убираючись у народний одяг і мандруючи рідними схилами, складаючи вірші на лісових галявинах, її представники не мріяли про те, що одного дня раптом стануть впливовими чиновниками, послами і міністрами» [Гелнер 2003, с. 94-99].

- Вилков, В. Ю. (2017). *Нации и национальная государственность. Очерки истории социально- и политико-философской мысли.* – Saarbrücken: Lambert Academic Publishing. – 357
- Вілков, В. Ю. (2014). *Генезис понятия нації.* Видання 3-тє, виправлене та доповнене. – К.: Видавець Карпенко В.М. – 372 с.
- Вілков, В. Ю. & Салтовський, О.І. (2004). *Людина і світ.* Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури – 352 с.
- Гегель, Г. (1935). *Философия истории. Соч.: в 14-ти т.* – Т. VIII. – М.-Л., Соцэкгиз. – 470 с.
- Гегель, Г. (1973). *Философская пропедевтика. Работы разных лет.* – Т. 2. – М.: «Мысль». – С. 7-212.
- Гегель, Г. (1977). *Энциклопедия философских наук.* – М.: – Т.3. – М.: «Мысль». – 471 с.
- Гелнер, Е. (2003). *Нації та націоналізм; Націоналізм.* – К.: Таксон. – 300 с.
- Гринфелд, Л. (2007). *Национализм и разум // Национализм в мировой истории.* – М.: Наука. – С. 105-120.
- Драгоманов, М. П. (1991). *Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране.* – К.: Либідь. – С. 461-558.
- Етнократологічний словник: Енцикл.-довід. слов.* (2007). – К. : МАУП. – 576 с.
- Кононенко, П. П. (2006). *Національна ідея, нація, націоналізм.* – К. : МФУП; Міленіум. – 358 с.
- Кузнецова, Т. В. (2000). *Искусство и «дух народа» в проблематике немецкой эстетической мысли конца XVIII – XIX в. // Философия и общество. Научно-теоретический журнал, № 3 (20).* – С. 97-112.
- Кустарев, А. (2007). *Нация: кризис проекта и понятия // Pro et contra, № 3 (37).* – С. 65-78.
- Лассаль, Ф. (1925). *Философия Фихте и значение немецкого народного духа // Сочинения, Т. III.* – М.: Изд-во «Круг». – С. 5-32.
- Мала енциклопедія етнодержавознавства.* (1996).- К.: Довіра: Генеза. – 942 с.
- Мельникова, І. М. *Декларація про Державний Суверенітет України 1990*  
URL: [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu\\_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Deklaraciya\\_pro\\_derzh\\_suverenitet](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Deklaraciya_pro_derzh_suverenitet)
- Римаренко, Ю. І. (1995). *Національний розвій України: проблеми і перспективи.* – К. : ЮРІНКОН. – 272 с.
- Свасьян, К. А. (1993). *Освальд Шпенглер и его реквием по Западу / Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1 Гештальт и действительность.* – М.: Мысль. – С. 5-122.
- Тишков, В. А. (1998). *Забыть о нации (постнационалистическое) понимание национализма // Вопросы философии, № 9.* – С. 3-26.
- Філософський енциклопедичний словник.* (2002). – К.: Абрис. – 742 с.
- Хюбнер, К. (2001). *Нация: от забвения к возрождению.* – М.: Кантон+. – 400 с.
- Цатурян, С. *«Четырнадцать пунктов», которые объединили Вильсона и Ленина*  
URL: <http://geo-politica.info/chetyrnadtsat-punktov-kotorye-obedinili-vilsona-i-lenina.html>

Шпенглер, О. (2000). *Закат Европы*. – Мн.: Харвест, М: АСТ. – 1376 с.

## References

- Drahomanov, M. P. (1977). *Chudatski dumky pro ukrainsku natsionalnu spravu* // Vybrane. Kyiv: Lybid.
- Etnokratologichnij slovník: Encykl.-dovid. slov.* (2007). Kyiv: MAUP.
- Filosofskij encyklopedychnyj slovník* (2002). Kyiv: Abrys.
- Gegel, G. (1977). *Encyklopediya filosofskih nauk*. – T.3. Moskva: Mysl.
- Gegel, G. (1935). *Filosofiya istorii. Soch.: v 14-ti t.* – T. VIII. Moskva-Leningrad: Socehgiz.
- Gegel, G. (1973). *Filosofskaya propedevtika. Raboty raznyh let*. – T. 2. – Moskva: Mysl.
- Gelner, E. (2003). *Naciyi ta nacionalizm; Nacionalizm*. – Kyiv: Takson. –
- Grinfeld, L. (2007). *Nacionalizm i razum // Nacionalizm v mirovoj istorii*. Moskva: Nauka.
- Kononenko, P. P. (2006). *Nacionalna ideya, naciya, nacionalizm*. Kyiv: MFUP; Milenium.
- Kuznecova, T. V. (2000). *Iskusstvo i «duh naroda» v problematike nemeckoj ehstaticheskoj mysli konca XVIII – XIX v. // Filosofiya i obshchestvo. Nauchno-teoreticheskij zhurnal, № 3 (20)*.
- Kustarev, A. (2007). *Naciya: krizis proekta i ponyatiya // Pro et contra, № 3 (37)*.
- Lassal, F. (1925). *Filosofiya Fihte i znachenie nemeckogo narodnogo duha // Sochineniya, T. III*. Moskva: Izd-vo Krug.
- Mala encyklopediya etnoderzhavoznavstva*. (1996). Kyiv: Dovira: Geneza.
- Melnykova, I. M. *Deklaraciya pro Derzhavnyj Suverenitet Ukrayiny 1990*. Retrieved from [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu\\_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Deklaraciya\\_pro\\_derzh\\_suverenitet](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Deklaraciya_pro_derzh_suverenitet)
- Rymarenko, Yu. I. (1995). *Nacionalnyj rozvij Ukrayiny: problemy i perspektyvy*. Kyiv: YuRINKOM.
- Svasyan, K.A. (1993). *Osvald Shpengler i ego rekviem po Zapadu / Shpengler O. Zakat Evropy. Ocherki morfologii mirovoj istorii. 1 Geshtalt i dejstvitelnost*. Moskva: Mysl.
- Tishkov, V. A. (1998). *Zabyt o nacii (postnacionalisticheskoe) ponimanie nacionalizma // Voprosy filosofii, № 9*.
- Tsaturyan, S. «*Chetyrnadtsat punktov*». *kotoryye obyedinili Vilsona i Lenina*. Retrieved from: <http://geo-politica.info/chetyrnadtsat-punktov-kotorye-obedinili-vilsona-i-lenina.html>
- Vilkov, V. Yu. (2014). *Henezys poniattia natsii. Vydannia 3-tie, vypravlene ta dopovnene*. Kyiv: Vydavets Karpenko V.M.
- Vilkov, V.Yu. (2017). *Nacii i nacionalnaya gosudarstvennost. Ocherki istorii socialno- i politiko-filosofskoj mysli*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
- Vilkov, V.Yu. (2008). *Zapadnaya naciologiya XX stoletiya: konceptualnye portrety*. Kyiv: Vydavets Karpenko V.M.
- Vilkov, V. Yu. & Saltovskyy, O. I. (2004). *Lyudyna i svit. Navchalnyy posibnyk*. Kyiv: Tsentr navchalnoyi literaturi.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 16.03.2018  
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 20.03.2018

**Ольга Белова**

аспірант,  
Національна наукова  
сільськогосподарська бібліотека  
НААН України,  
Україна, Київ  
belovaolya@ukr.net

**ЗАРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ДОРАДНИЦТВА В ЗАХІДНІЙ  
УКРАЇНІ: ІСТОРИОГРАФІЯ 1899-1944 РР.**

**Анотація.** У статті на прикладі унікальної суспільно-агрономічної діяльності товариства «Сільський господар» досліджені питання історичного розвитку теорії і практики суспільної агрономії, поширення сільськогосподарських знань на території Галичини. На основі вивчення наукових праць, нарисів, мемуарів науковців, активних членів товариства проведено аналіз розвитку діяльності товариства «Сільський господар», заснованого в 1899 р., в 30-і роки ХХ-го століття. Висвітлена роль товариства в поширенні сільськогосподарських знань та розвитку положень теорії суспільної агрономії, в практичному навчанні селянства Галичини щодо власного і вільного розвитку.

**Ключові слова:** сільський господар, суспільна агрономія, хліборобський вишкіл, новаторське хліборобство, сільськогосподарська освіта, агрономічна культура

**Olga Belova**

Postgraduate Student,  
National Science  
agricultural bible library  
NAAS of Ukraine,  
Ukraine, Kyiv  
belovaolya@ukr.net

**THE ORIGIN OF AGRICULTURAL EXTENTION IN WESTERN  
UKRAINE: HISTOROGRAPHY 1899-1944 RR.**

**Abstract.** In the article, on the example of the unique socio-agronomic activity of the company "Farmer", the issues of the historical development of the theory and practice of social agronomy, the spread of agricultural knowledge in the territory of Galicia were studied. On the basis of the study of scientific works, essays, memoirs of scientists, active members of the society, an analysis of the development of the company "Farmer", founded in 1899, in the 30 years of the XX century, was carried out. The role of the society in disseminating agricultural knowledge and development of the positions of the theory of social agronomy, in the practical training of the peasantry of Galicia in relation to its own and free development are highlighted.

**Keywords:** rural owner, public agronomics, tilling teaching, innovative agriculture, agricultural education, agronomical culture

**Вступ.** Селянською реформою в Австрії 1848 р., до якої того часу відносились і землі Галичини, було відмінене кріпосне право.

Реформа породила великий клас малоземельних незаможних селян та пробудила їх інтерес до хліборобської справи. Проте відсутність у них достатніх сільськогосподарських знань та капіталу досить часто зводили нанівець їх важку працю на землі. Поміщики не сприяли кооперуванню та підвищенню рівня сільськогосподарських знань селян.

Однією з перших інституцій, яка почала опікуватись питаннями підвищення освітнього рівня та добробуту селянства Галичини шляхом навчання та видання фахової сільськогосподарської літератури, було товариство «Просвіта» (1868).

Згодом проблемами підвищення рівня сільськогосподарських знань селянства, поліпшення умов та результатів їх господарської діяльності зацікавилось духовенство.

У 1899 р. священники Т. Дуткевич, Т. Гутковський, Ю. Дуткевич, Г. Купчинський і селяни О. Кацамай, О. Стрілецький, І. Шингера та М. Миколаїв з невеличкого містечка Олеско, що на Тернопільщині, з метою піднесення рільництва, городництва, садівництва та пасічництва заснували господарське товариство під назвою «Сільський господар» [Дубрівний, Каплистий 1970].

У статті досліджена діяльність товариства «Сільський господар», спрямована на організацію селянства Галичини до розбудови власних господарств на засадах самоорганізації та взаємодопомоги (1928 - 1939 рр.).

**Аналіз досліджень та постановка завдання.** Проблеми сільського розвитку Галичини висвітлені в наукових працях відомих вчених сучасності з питань сільськогосподарської дослідної справи та сільськогосподарського дорадництва В. Вергунова, Т. Кальної-Дубінюк, М. Кропивка, Р. Корінця, М. Безкровного, П. Саблука, Й. Децовського, Р. Шмідта та ін.

Значний фактографічний матеріал про діяльність Крайового господарського товариства «Сільський господар» на теренах Галичини представлений в працях вчених та активістів цього товариства В. Дмитренка, Т. Білоуса, М. Боровського, В. Вакуловського, Б. Гнатевича, М. Доберчака, П. Дубрівного, Я. Зайшого, М. Каплистого, В. Кіляра, С. Радиш, А. Романенка, Є. Храпливого та ін.

Однак деякі питання історичного плану щодо ролі товариства в економічному відродженні сіл Галичини, значенні його просвітницької роботи для поліпшення культури землеробства і покращення добробуту селянина з позицій сучасності потребують подальших досліджень.

Ці проблеми, і, зокрема, діяльність секцій товариства – садівничо-городничої, зоотехнічної, пасічництва, сільськогосподарського шкільництва, хліборобського вишколу молоді – є предметом дослідження даної статті.

Метою дослідження є розкриття ролі і значення багатогранної діяльності товариства «Сільський господар» в соціально-економічному розвитку селянських господарств Галичини для використання його досвіду розбудови системи розповсюдження сільськогосподарських знань при організації системи сільськогосподарського дорадництва в сучасній Україні.

**Результати дослідження.** Суспільна агрономія – надзвичайно важлива складова сільськогосподарської політики. Її мета – при допомозі та за участі органів державного управління сільським господарством, органів місцевого



самоврядування та добровільних сільськогосподарських об'єднань на основі попередніх агрономічних досягнень без примусу спираючись на самодіяльність сільського населення організувати, зацікавити, навчити селян передовим методам ведення хліборобської справи і зробити хліборобство прибутковим видом діяльності, а життя селян заможним [Дубрівний, Каплистий 1970].

Такої філософії суспільної агрономії дотримувалось товариство «Сільський господар» протягом усього періоду своєї діяльності. Аби краще зрозуміти складові успішної діяльності товариства, варто привести склад та напрями діяльності центрального офісу товариства у Львові.

У 1931 р. центральний офіс включав відділи: рільничий, садівничий, городничий та пасічний. Напрями за видами діяльності і відповідні Головні секції, секції (бюро) в центральному офісі були такими:

Агротехнічна, організаційна, сільськогосподарського шкільництва, хліборобського вишколу молоді, секції господинь, агротехніки, садівничо-городнича, зоотехнічна, пасічництва, шовківництва, рибництва, ветеринарії, буряківництва, народних промислів, технічна, сільськогосподарського рахівництва, юридична, представництво в Торговій палаті, фінансова [Качор 1980].

Характерно, що інтерес до діяльності товариства з самого початку його організації був настільки великий, що за 10 років своєї роботи воно перетворилось з повітового в крайове триступеневе товариство з центральним офісом у Львові, з повітовими філіями в містах Галичини та сільськогосподарськими кружками в селах. Уже в 1910 р. товариство мало 85 філій та 317 гуртків, а членами його стали 12,5 тис. селян. А в 1918 р. до складу товариства вже входили 88 філій, 1815 гуртків і 83,4 тис. членів [Дубрівний, Каплистий 1970].

Спершу товариство займалось окрім сільськогосподарських курсів питаннями споживчої і сільськогосподарської кооперації, ощадно-позичковими касами (кредитівками), а вже з 1922 р. воно сконцентрувало свої дії на функціях сільськогосподарської діяльності та підвищення рівня життя сільського населення шляхом поширення новітніх сільськогосподарських знань та навичок для селян. В одному з параграфів статуту товариства було написано: «ширити господарську науку серед селян шляхом показу, живого та печатного слова» [Дубрівний, Каплистий 1970].

Воєнні лихоліття тих років спричинили припинення діяльності багатьох осередків товариства - у 1924 р. із 88 його філій функціонували лише 10.

Ключовою фігурою в діяльності товариства «Сільський господар» був інженер Євген Храпливий - автор теорії суспільної агрономії в Галичині, який очолював товариство з 1928 р. [Белова 2017].

Товариство відіграло величезну роль в економічному і господарському відродженні українського села в Галичині. В 30-ті роки ХХ-го ст. воно мало 92 філії, 2060 гуртків, і понад 200 тис. членів [Кальна-Дубінюк 2010]. В ньому працювали 132 агрономи, 20 зоотехніків, 42 ветеринарних лікарів з вищою освітою і понад 300 осіб технічного персоналу. Товариство співпрацювало зі споживчою кооперацією «Центросоюз», молочарською кооперацією «Маслосоюз», кредитною установою «Укрінбанк» та іншими, що фінансували агрономічну роботу в повітах [Кальна-Дубінюк 2010].

У 1935 р. хліборобський вишкіл молоді нараховував 285 гуртків у повітах та селах з 2835 учнями. У складі товариства на той час було 8 зразкових господарств, на базі яких відбувалось навчання селян передовим методам господарювання [Kalna-Dubinyuk 2005].

Велика просвітницька діяльність товариства вимагала залучення до його складу професійних агрономів, зоотехніків з педагогічними навичками, проте обмежені фінансові можливості стримували зростання його кадрового потенціалу. Станом на 1936 рік в центральному офісі та в повітових філіях товариства налічувалось всього 66 працівників (11 працівників у центральному офісі та 55 – у повітових філіях), у т.ч. з вищою освітою – 39, з середньою – 14, канцелярського персоналу – 13. У той же час хліборобський вишкіл молоді налічував у своїх рядах 13 тис. сільських хлопців і дівчат, що вчилися хліборобській справі і працювали в 550 селах Галичини [Дубрівний, Каплистий 1970].

Сільськогосподарська освіта була основною в діяльності товариства. Цей досвід був запозичений з Німеччини, де ще з 1876 р. були започатковані школи так званих «мандрівних учителів» [Van den Ban 1996]. Фактично, провідні фахівці товариства «Сільський господар» і були такими учителями, вони в основному пішки відвідували села, організовували гуртки та проводили навчання сільського населення [Вергунов 2012].

Але в більшості своїй навчання здійснювалось на курсах за напрямками. Курси поділялись на короткотермінові (3 – 14 днів) та довготермінові (3 місяці). Вони були спеціалізованими за видами діяльності: садівництво, городництво, пасічництво, консервація городини, годівля молочних корів, годівля курей. Також були і комбіновані курси – сільськогосподарсько-ветеринарні, садівничо-городничо-пасічні та ін. [Дубрівний, Каплистий 1970].

Інженер товариства М. Боровський у статті «Головна садівничо-городнича секція т-ва «Сільський господар» наголошує, що садівничо-городничий відділ товариства був сформований ще в 1910 р. Уже в 1912 р. відділом організовано 18 садівничо-городничих курсів, закладено 14 зразкових садів. В місячнику «Господарська часопись» друкувались статті з садівництва та городництва. Перша світова війна зруйнувала започатковане шкільництво та просвітницьку діяльність з питань садівництва та городництва. І тільки в 1929 р. зусиллями товариства завдячуючи фахівцю А. Гнатовському відновлено роботу секції – її назвали Головною садівничо-городничою секцією.

У 1934 р. на установчому з'їзді садівників і городників, який був скликаний за ініціативи товариства, було затверджено статутні документи та обрано керівний склад секції. Очолив секцію фахівець садівничої справи зі Львова інженер Ю. Мудрак. Відразу було організовано випуск місячника «Практичне садівництво» за редакцією інженера М. Боровського, на сторінках якого публікувались поради – які сорти фруктів і овочів краще використовувати, як закладати маточні сади, як здійснювати догляд за ними, яким фруктовим насадженням надавати перевагу, кращі приклади ведення садівничої справи [Дубрівний, Каплистий 1970].

На другому з'їзді садівників-городників, що відбувся в листопаді 1937 р., порушені питання до Уряду Польщі щодо зменшення норм оподаткування земель під молодими садами, зниження тарифів на перевезення фруктів та овочів, організації за участі кооперації переробки і збуту продуктів садів і городів. На той час сек-

ція об'єднувала 111 садів та городів, з часу організації нею проведено 22 садівничо-городничих курси, у т.ч. один шестинедільний курс для підготовки інструкторів з садівництва і городництва [Дубрівний, Каплистий 1970].

У звіті за 1938 рік відмічено, що кількість гуртків секції зросла до 135, проведено 30 садівничо-городничих курсів. В Карпатах проведено спеціальні курси зі збирання, сортування, шаткування і сушення грибів.

З 1 січня 1939 р. місячник «Практичне садівництво» отримав статус журналу і став іменуватись «Сад і город».

За 10-річний період діяльності садівничо-городничої секції товариства садівництво і городництво на західноукраїнських землях значно розвинулось - збільшилися площі садів, започатковане промислове садівництво, були закладені розсадники яблунь та волоських горіхів, слив та винограду, запроваджено багато нових сортів черешні та ін.

Щодо городництва, то воно поширилось на землях Самбірщини (цибуля та огірки), Золочівщини (капуста, часник і огірки), Стрийщини (рання городина). Нагальною стала потреба в розбудові переробних потужностей в Галичині. Проте планам товариства «Сільський господар» з розвитку садівництва і городництва на теренах Галичини зашкодила друга світова війна.

Важливим напрямом діяльності товариства був розвиток тваринництва в селянських сімейних господарствах. Секцією зоотехнії товариства були започатковані заходи, спрямовані на підвищення продуктивності молочних корів, що утримувались в домогосподарствах сільських жителів. У статті «Контроля молочности корів на західноукраїнських землях у рамцях діяльності т-ва «Сільський господар» у Львові» активіст секції зоотехнії тих часів В. Дмитренко наголошував, що утримання великої рогатої худоби в українському селі початку ХХ-го ст. було настільки примітивним, що вимагало негайних рішучих дій щодо його удосконалення. Із-за недосконалого утримання великої рогатої худоби в селах Галичини надої молока від корів у розрахунку на рік становили від 1500 кг до 2500 кг [Дубрівний, Каплистий 1970].

Першу спробу організації контролю молочності корів товариство здійснило ще в 1913 році. Проте перша світова війна перекреслила плани товариства з цих питань. І тільки в 1931 р. вдалось відновити контроль молочності. Першим повітом, в якому була успішно започаткована ця робота, був Коломийський (нині Івано-Франківської області).

Варто зазначити, що процес контролю молочності досить складний, об'ємний і вимагає високої фахової підготовки та наполегливості. Спершу були навчені 60 контроль-асистентів молочності на 3-місячних сільськогосподарських курсах. Далі були навчені методам контролю господарі корів. Завданням курсів було заохотити селян вписати своїх корів до контролю молочності.

Експеримент по контролю молочності корів товариство розпочало з чотирьох сіл Балинецького району (нині с. Балинці Снятинського району Івано-Франківської області). Для контролю було за згодою власників включено 274 корови. Суть методики така: контрольовані корови діляться на три групи. Перша група годується за рекомендованими товариством нормами. Друга група за причини відсутності достатньої кількості кормів не в повній мірі дотримується рекомендованих норм

годівлі. Третя група корів годується за старими звичками. Один день в неділю проводяться заміри надоїв молока у всіх групах корів.

В процесі контролю оперативно і в кінці кожного року контролю визначається залежність зміни надоїв молока від якості годівлі корів. Ідея цього полягала в тому, щоб власники корів другої і особливо третьої груп регулярно ознайомлювались з результатами контролю в першій групі, свідомо приходили до висновку щодо необхідності покращення годівлі молочних корів у своїх домогосподарствах. Результат уже першого року контролю молочності корів був вражаючим – у третьої групи корів надої виросли на 77,5 %, у другої групи – на 39 % [Дубрівний, Каплистий 1970].

Наступним завданням контролю було відібрати корів з природною високою молочністю, провести їх запліднення високопродуктивними плідниками і отримати наступне покоління тварин з високими продуктивними якостями.

Важливою складовою контролю молочності корів було дослідження кормової бази та опосередкований вплив на поліпшення структури кормовиробництва за рахунок збільшення площ посівів багаторічних трав, інших кормових культур, зокрема, кормового буряка, конюшини, люцерни.

Контроль молочності корів позитивно вплинув на культуру утримання худоби в домогосподарствах – облаштування корівників, догляд за телятами, поліпшення гігієни утримання тварин.

І в кінцевому рахунку контроль молочності корів сприяв переходу від збиткового господарювання в молочному скотарстві до високопродуктивного товарного виробництва молочної продукції. Таку високу оцінку Хліборобської Палати отримала в 1938 р. ініціатива товариства «Сільський господар» з організації контролю молочності корів.

Окрім Коломийського повіту контроль молочності був запроваджений в селах районів: Снятина, Товмача, Милування, Яворова, Вікторівка та Рави Руської. Брак коштів на проведення контролю стримував його широке розповсюдження, але на прикладі згаданих районів була відпрацьована та удосконалена методика контролю, його економічна складова, а селяни переконались в її ефективності. Проте друга світова війна зупинила діяльність товариства з розвитку контролю молочності корів [Дубрівний, Каплистий 1970].

За ініціативи Є. Храпливого в товаристві з 1930 р. започаткована секція хліборобського вишколу молоді. Спеціально для цього ним написаний підручник для хліборобського вишколу молоді. До гуртків секції приймалися хлопці і дівчата віком від 12 до 18 років. Сільська молодь з великим бажанням записувалась в ці секції.

Розглядаючи фахову освіту української молоді як важливий чинник соціальної незалежності людини, а в майбутньому – творення незалежної держави України, Є. Храпливий та його колеги – теоретики і практики кооперативної ідеї підкреслювали ще одну дуже важливу складову системи хліборобського вишколу: високий фаховий рівень підготовки власне учителів хліборобства.

З цього приводу Є. Храпливий писав: «Далеко легше бути добрим техніком-агрономом, як учителем у хліборобській школі, це тому, бо учитель хліборобської школи мусить бути бездоганим фахівцем, мусить мати довшу хліборобську практику, щоби не вчити тільки книжкової мудрості, і мусить бути добрим педагогом.

...А скільки треба праці, щоби стати дійсним агрономом-педагогом ...» [Храпливий 1933].

Активіст товариства тих часів М. Каплистий у статті «Хліборобський вишкіл молоді» так описує діяльність секції [Дубрівний, Каплистий 1970]: в селах створювались гуртки чисельністю 10 – 15 осіб одного віку і статі. Навчання в цих гуртках тривало чотири роки і поділялось на три ступені: на I-му ступені (перший рік навчання) вивчалась одна рослина, найчастіше буряк, морква чи картопля і все, що пов'язано з нею – селекція, насінництво, технології вирощування. На II-му році першого ступеня таким же чином вивчались дві рослини, на III-му році (другий ступінь навчання) вивчався невеличкий город з комбінаціями декількох рослин. На IV-му році (третьій ступінь) вивчався город з ярими культурами (до 10 рослин).

Теоретична підготовка молоді здійснювалась в осінньо-зимовий період, а з весни починалась практична наука. Навчання проводили інструктори хліборобського вишколу молоді, які пройшли відповідну підготовку на курсах для інструкторів у центральному офісі товариства у Львові. Програми навчання принципово відрізнялись від шкільних навчальних програм. В їх основі закладена добровільність набуття нових знань, змагальними формами навчання (учнів так і називали - змагунами).

У 1934 р. у складі товариства «Сільський господар» була організована Головна секція хліборобського вишколу молоді. В той час хліборобський вишкіл молоді здійснювався лише у 16 повітах Львівщини, а вже з 1935 р. він поширився на всю Галичину й Волинь. Почав виходити часопис «Хліборобська молодь», редактором якого став Є. Храпливий. «Сільський господар» проробив велику й ґрунтовну працю практичного освідомлення як вести господарство в наших селах і щойно на тій базі могла розвинутися солідна господарська діяльність української кооперації» [Качор 1980].

Метою навчання в гуртках хліборобського вишколу молоді було виховання майбутніх господарів і господинь – добрих провідників сільського укладу життя і освічених сільських господарів. У 1939 році в Головній секції хліборобського вишколу молоді господарського товариства «Сільський господар» нараховувалось близько 20 тис. осіб [Kalna-Dubinyuk, Johnson 2005].

Велику увагу товариство приділяло розвитку пасічництва. Уже в 1909 р. у складі товариства функціонував відділ пасічництва. Проте перша світова війна завадила розвитку пасічництва в Галичині. І лише в 1928 р. товариство відновило цю діяльність спираючись на нових фахівців, які повертались із-за кордону. В цей час була організована Головна пасічна секція. Її очолив інженер М. Боровський. Відразу було започатковано публікацію місячника «Український Пасічник», як додатка до двотижневика «Сільський Господар» [Дубрівний, Каплистий 1970].

Перший з'їзд пасічників Головної пасічної секції відбувся 1 березня 1929 р. у Львові, в його роботі прийняли участь понад 60 пасічників краю. У 1929 р. біля м. Львів товариством була закладена показова пасіка з різними системами вуликів. На її базі в червні 1930 р. були проведені перші курси для підготовки інструкторів пасічництва, а з осені пасічництво як навчальна дисципліна почало викладатись в духовній семінарії у Львові.

У 1935 р. на з'їзді Головної пасічної секції відзначили 160-річчя з дня народження українського пасічника-винахідника першого рамкового вулика П. Прокопови-

ча зі знаменитого міста Батурин, що на Чернігівщині, який заснував в Україні першу культурну пасіку. На його честь в садибі Українського Національного музею у Львові посаджено пам'ятну липу.

У 1936 р. було закладено показову пасіку Головної пасічної секції товариства в Карпатах – у маєтках А. Шептицького в Підлютім. На той час прикладом культури пасічництва в Галичині вважався кооператив «Рій» у Львові. Товариство «Сільський господар» налагодило тісну співпрацю з цим кооперативом.

У 1937 р. відбувся Крайовий з'їзд пасічників і агрономів товариства «Сільський господар», на якому було відкрито в садибі Українського Національного музею пам'ятник П. Прокоповичу.

На той час в Галичині нараховувалось 240 повітових пасічних секцій товариства «Сільський господар», до яких входили біля 6 тис. членів. Виступаючи на з'їзді Є. Храпливий наголосив на необхідності тісної співпраці пасічників і агрономів. Окрім з'їздів пасічників у Львові широкого розповсюдження набрали також повітові з'їзди пасічників товариства.

У повітах набрали поширення філії, а в селах гуртки пасічників Головної пасічної секції. В Карпатах Головною пасічною секцією на пасіці голови секції О. Гусаківського було засновано дослідну пасічну станцію, на якій велись метеорологічні та фенологічні спостереження, досліді з медоносами, технологіями утримання, шкідниками бджіл та нормами цукру для підгодівлі бджіл взимку. Інженером М. Боровським була написана та видана товариством спеціальна книга про медоноси «Медодайні рослини».

Із року в рік зростала організація пасічників та культура пасічництва. Уже в 1938 р. у складі Головної пасічної секції товариства нараховувалось 327 повітових пасічних секцій, до яких входили 10550 організованих членів – кращих пасічників Галичини. На пасіках було близько 160 тис. пнів (вуликів) бджіл.

У 1938 р. зусиллями Головної секції пасічників та Хлібної Палати було зібрано з усіх куточків України музейні реліквії, книги про бджільництво, різні типи вуликів, пасічний інвентар та відкрито пасічний музей ім. П. Прокоповича у Львові [Дубрівний, Каплистий 1970].

Таким чином, не дивлячись на різні перешкоди, часто матеріальні нестатки, пасічна справа в Галичині в 30-ті роки ХХ-го ст. розвивалась успішно. Українське селянство достойно оцінило діяльність Головної пасічної секції товариства, активно розвиваючи пасічництво на теренах Галичини. На жаль, друга світова війна перервала подальший розвиток бджільництва в Галичині. І лише зараз відновлена слава українського бджільництва у світовому вимірі.

Велика увага товариством приділялась консультуванню селян з великого спектру питань їх життєдіяльності. Ось як описаний процес консультування селян, які приїздили зі своїм крамом на базар в м. Рогатин: «Базарний день в Рогатині був у середу, а в п'ятницю був поживалений торг. Восени і навесні в ці дні селяни масово приходили до філії т-ва «Сільський господар» в Рогатині за порадами. В базарні дні філія працювала без перерви з 9 до 6 год. вечора. За цей час господарів, які приходили за порадою, було іноді 150-200 осіб. Серед них були й такі, які мали запити, написані на папері від цілого кутка в селі. Кожному треба було дати вичерпуючу відповідь, а в складніших справах приходилося давати пораду в письмовій формі, щоб господар не переплутав» [Дубрівний, Каплистий 1970].

З приходом в Галичину Червоної армії в липні 1944 р. були ліквідовані всі працюючі до того українські організації, товариства та установи, у т.ч. і Крайове господарське товариство «Сільський господар» [Дубрівний, Каплистий 1970].

**Висновки.** Підсумовуючи, можна зробити висновок, що незважаючи на складні геополітичні умови, незадовільний освітній рівень селянства, прогресивні культурно-освітні діячі Західної України в першій половині ХХ ст. здійснювали організаційно-просвітницькі заходи з національного відродження краю, започатковували та розвивали економічну та сільськогосподарську освіту серед селян і особливо молоді, кооперативне та хліборобське шкільництво [Кальна-Дубінюк 2010].

Прикладом цього слугує діяльність Крайового господарського товариства «Сільський господар», фахівці якого «...проробили велику й ґрунтовну працю практичного освідомлення як вести господарство в наших селах і щойно на тій базі могла розвинутися солідна господарська діяльність української кооперації» [Качор 1980].

Характерними ознаками діяльності товариства були:

- навчання в системі товариства інструкторів за видами сільськогосподарських ремесел, які надалі розповсюджували серед селян нові сільськогосподарські знання;
- організація залучення широкого кола селянських господарств до впровадження нових сільськогосподарських знань та прибуткового господарювання;
- політика добровільності селян в їх волевиявленні щодо участі в діяльності секцій товариства;
- демонстрація переваг доброї сільськогосподарської практики безпосередньо в кращих селянських господарствах Галичини, організація фахових спілок та регулярні зібрання активних селян для широкого обговорення проблем розвитку;
- використання для просвітницької діяльності всіх можливостей поширення сільськогосподарських знань - гуртків, «мандрівних вчителів - інструкторів», курсів, тематичних журналів, консультацій та ін.;
- плідна співпраця з фінансовими та кооперативними структурами Галичини, за рахунок якої в великій мірі забезпечувалось фінансування товариства;
- лобювання селянських проблем розвитку в органах державної влади та залучення владних структур до участі в структурних перетвореннях сільського господарства.

З припиненням товариства «Сільський господар» у 1944 р. втрачено багаторічний досвід його просвітницької діяльності на теренах Галичини з поширення нових сільськогосподарських знань, навчання селян та спонукання їх на кращих прикладах до прибуткового господарювання і підвищення добробуту [Белова 2017].

І тільки в незалежній Україні відновлюється робота щодо організації в сучасних умовах системи сільськогосподарського дорадництва як форматора соціально-економічних перетворень на селі. Вивчення та використання досвіду діяльності товариства «Сільський господар» прискорить формування цілісної успішної системи сільськогосподарського дорадництва в Україні [Johnson, Kalna-Dubinyuk 2011].

## Література

- Белова, О. І. (2017). "Євген Храпливий – фундатор теорії суспільної агрономії в Галичині (1899 – 1949 рр.)". Вип. № 2 (18) (квітень-червень) Том 1. - С. 135-140.
- Вергунов, В. А. (2012). "Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект", С. 416.
- Дубрівний, П., Каплистий, М. & Боровський, М. (1970). "Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові 1899-1944» // *Library of Congress Catalog Card*. - № 67-21811. С. 597.
- Кальна-Дубінюк, Т. П. (2010). "Організація інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських підприємств: монографія" - С. 360.
- Качор, А. (1980). "Євген Храпливий" // *Вінніпег, накладом Української Вільної Академії Наук*. - Ч. 19. - С. 32.
- Храпливий, Є. (1933). "За наше хліборобське шкільництво" // *Накладом краєвого господарського товариства «Сільський Господар»*. - С. 50.
- Johnson, S. R. & Kalna-Dubinyuk, T. P. (2011). "Extension in Ukraine, Kazakhstan and Uzbekistan: contrasting implementation strategies" // *Universities of agricultural and life sciences: entrepreneurs for sustainable rural development: Book of abstracts of the 7th World Conference of GCHERA*. Institute Polytechnique LaSalle Beauvais. - P. 65
- Kalna-Dubinyuk, T. & Johnson, S. R. (2005). "The Development of Extension Service in Ukraine and the Worldwide Experience" // *Text-book*. - Kyiv: Agrarna nauka, P. - 200.
- Kalna-Dubinyuk, T. P. & Johnson, S. R. (2005). "The Development of Extension Service in Ukraine and the Worldwide Experience" // *Agrarna nauka* - P. 200.
- Market-oriental Agricultural Extension in the CIS Countries. *A Report on a FAO Workshop*, Kyiv, 2011. P. - 30.
- Van den Ban, A. W. & Hawkins, H. S. (1996). "Agricultural Extension" / Blackwell Science - P. - 112.
- Yespolov, T., Johnson, S., Suleimenov, Z., Kalna-Dubinyuk, T., Arynova, A. & Yespolov, T. (2012). "Extension in Kazakhstan and the Experience of the USA: Lessons from a Working National Model" / Xlibris Corporation, USA, P. - 152.

## References

- Bielova, O. I. (2017). "Yevhen Khraplyvyi – fundator teorii suspilnoi ahronomii v Halychyni (1899 – 1949 rr.)" [*Eugene Khraplyny is the founder of the theory of social agronomy in Galicia (1899 - 1949)*] *Eminak*. - Output 2 (18), Volume 1, - P. 135-140 [in Ukrainian].
- Dubrivnyi, P. , Kaplysty, M. & Borovskyi, M. (1970). "Kraiove hospodarske tovarystvo «Sil'skyi hospodar» u Lvovi 1899-1944" [*Regional Economic Society "Farmer" in Lviv 1899-1944*]. *Library of Congress Catalog Card*. - No. 67-21811, - P. 597 [in Ukrainian].
- Johnson, S. R. & Kalna-Dubinyuk, T. P. (2011). "Extension in Ukraine, Kazakhstan and Uzbekistan: contrasting implementation strategies" / *Universities of agricultural and life sciences: entrepreneurs for sustainable rural development: Book of abstracts of the 7th World Conference of GCHERA*. Institute Polytechnique LaSalle Beauvais. - P. 65



- Kachor, A. (1980). "Yevhen Khraplyvyi" [Yevhen Khraplyvyi]. *Winnipeg, an emblem of the Ukrainian Free Academy of Sciences*. - Ch. 19. - P. 32 [in Ukrainian].
- Kalna-Dubiniuk, T. P. (2010). "Orhanizatsiia informatsiino-konsultatsiinoho zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv: monohrafiia" [Organization of information and consulting support for agricultural enterprises: monograph] - P. 360 [in Ukrainian].
- Kalna-Dubinyuk, T. & Johnson, S.R. (2005). "The Development of Extension Service in Ukraine and the Worldwide Experience" / Text-book. - Kyiv: Agrarna nauka, P. - 200.
- Kalna-Dubinyuk, T. P. & Johnson, S.R. (2005). "The Development of Extension Service in Ukraine and the Worldwide Experience" / Agrarna nauka - P. 200.
- Khraplyvyi, Ye. (1933). "Za nashi khliborobske shkilnytstvo". [For our farming school]. *Exit of Regional Economic Society "Village Owner"* - P. 50 [in Ukrainian].
- Market-oriental Agricultural Extension in the CIS Countries. A Report on a FAO Workshop*, Kyiv, 2011. P. - 30.
- Van den Ban, A. W. & Hawkins, H. S. (1996). "Agricultural Extension" / Blackwell Science - P. - 112.
- Verhunov, V. A. (2012) "Silskohospodarska doslidna sprava v Ukraini vid zarozhzenia do akademichnoho isnuvannia: orhanizatsiinyi aspekt" [Agricultural Experimental Case in Ukraine from Origin to Academic Existence: Organizational Aspect]. *Ahrarna nauka* - P. 416 [in Ukrainian].
- Yespolov, T., Johnson, S., Suleimenov, Z., Kalna-Dubinyuk, T. & Arynova, A. (2012). "Extension in Kazakhstan and the Experience of the USA: Lessons from a Working National Model" - Xlibris Corporation, USA, P. - 152.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 16.03.2018

Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 30.03.2018

**Tetiana Bochulia**

Doctor of Sciences (Economic), Professor,  
Kharkiv State University of Food  
Technology and Trade,  
Head of Accounting, Audit and Taxation  
Department  
Ukraine, Kharkiv  
bochulya@i.ua

**Pavlo Hrynko**

PhD (Economic),  
Kharkiv State University of Food  
Technology and Trade,  
Associate Professor of International  
Economics Department  
Ukraine, Kharkiv  
pavelgrinko@gmail.com

**Maryna Mukhina**

Higher educational establishment  
«International humanitarian and  
pedagogic institute «Beit-Chana»,  
Vice-rector of teaching and  
methodical work  
Ukraine, Dnipro  
Mukhina25051963@gmail.com

## **INNOVATIVE TRENDS OF BUSINESS DEVELOPMENT AS AN INCENTIVE TO ACHIEVE PROGRESSIVE COMPETITIVE ADVANTAGES**

**Abstract.** The article is devoted to the solution of actual questions concerning modern trends of business development that promote competitive advantages and provide the effectiveness of economic innovation. The cycle of development of strategy and actualization of the competencies of the enterprise is formed. The adaptive strategy of enterprise development is proposed, which provides for the definition of the real internal state and understanding of the external situation as a combination of conditions and relations between formal and informal institutions that provide for the non-alternative benefits. The model of organizational culture as a dynamic category is formed, which corresponds to the life stage of the enterprise development, therefore, affects the management process not in a holistic manner, but according to the operational regulation of activity. A combination of core competencies in the implementation of the synergistic effect of activity is proposed that allows the most effective realization of core benefits, as derivatives from the set of resources and abilities used by a certain business system.

**Keywords:** innovation trends, development, strategy, model, paradoxes of management

Formulas: 0, fig.: 4, tabl.:1, bibl.: 10

**Introduction.** Extensive changes in world economic space, becoming of global media society, changes of priorities and regulators of enterprise activity, active dominant of knowledge, technologies intelligence are influenced on organization and development of economic systems. Organization of business entity carried out in extremely difficult development conditions, for which inherent ambivalent character - turbulence and expanding range of tools and activation of business. However, more opportunities have many difficulties during adaptation economic systems to changes, because such systems are not completely ready to transformations and trying to preserve positions without risk that accompanies changes. Mainly enterprises are chosen traditional pattern scenario of management - preservation of competitive positions without introduction of innovations that characterized by lack of guaranteed effect. The main limiting factors are excessive caution and leveling of individuality in management. Enterprise has to determine its vector of development with considering strategy of transformation, business values, target activity (meaning and causes of existence), on the basis of which management scenario is developed, actualization of which should be carried out according to time and spatial context of enterprise activity at economic external environment.

The issue of business development has not been left out of the attention of scientists, who are concerned with the need to provide enterprises with competitive advantages that are relevant to the new stage of economic development. The relevance of new proposals in managerial activity as an experiment in the concept of creativity is defined, taking into account the innovations in research and the dynamics of the external economic environment and the influence on it of intelligence and technologies.

**Literature review and the problem statement.** Scientists D. Rushkoff [Rushkoff 2016], C. Laszlo, N. Zhexembayeva [Laszlo, Zhexembayeva 2011], G. Hamel, C. K. Prahalad [Hamel, Prahalad 1996], T. Bochulia [Bochulia 2017], R. Gunther McGrath [McGrath 2013], O. Service, R. Gallagher [Service, Gallagher 2017], Clayton M. Christensen, T. Hall, K. Dillon, David S. Duncan [Christensen, Hall, Dillon, Duncan 2016], K. Kogon, A. Merrill, L. Rinne [Kogon, Merrill, Rinne 2014], Anthony C. Mersino [Mersino 2007] thoroughly investigated innovations in the modern economy and offered new approaches to management, gaining competitive advantages, processing and using information. But at the undeniable value of scientific research of domestic and foreign academic community is still topical the need for development of an innovative business development strategy based on stimulating instruments for increasing the competitiveness when the implementation of combinations of managerial decisions.

Research goal is develop recommendations concerning innovative development of modern business in accordance with the trends of the economy and the introduction of technological and competence changes as an element of the culture of continuous innovations.

The totality of general scientific methods of knowledge processes and phenomena that are basis for development of progressive competitive advantages of business has become

theoretical and methodological basis of scientific research. At scientific research used: gnoseological method for concretization of concepts and factors that are main accent when defining features of strategy development; system-structural method for differentiation of competency potential of obtaining competitive advantages; method of analogy for forming combination of core competencies in the implementation of the synergistic effect of activities; modeling method for constructing cyclic models of strategy development and updating of competencies of the enterprise and adaptive strategy of enterprise development.

**Research results.** The modern economy is the product of changes and transformations that caused by the development of theoretical and axiomatic constructions of economic systems, activation of dissemination of knowledge, definition of intelligence as driving force of business activities, changing of social order – incipience of «Generation Z». An illusory has become attempts to neutralize irresistible process of transformation of the modern world, which is characterized by information and communication phenomenon and prevalence of technologies. Today for companies and organizations primary should be the objective is not growth but prosperity [Rushkoff 2016].

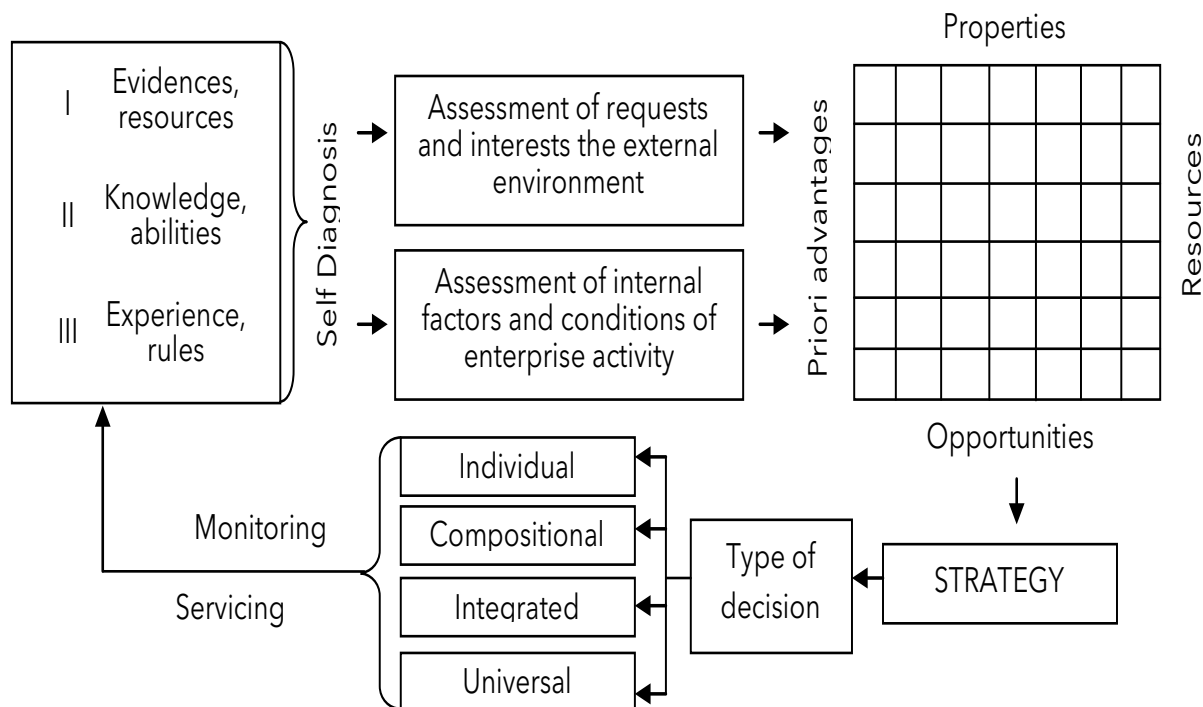
The radius and vector of enterprise management have changed under impact of substrates (basic moments of effectiveness) of modern economic systems development. Therefore the question of management efficiency has become new dimension and topicality that has prompted to the study of dialectic of information intercourses concerning formation and dissemination of management influence without its asymmetry and absolutize of monocontrol at acceptance alternatives of management decisions.

The question of business management development is disputable among the scientific community, because scientists solve the problem of provision long-term competitive success of enterprises that depends on management decisions, projects and development scenarios. Innovations that needs to modern economy are emerging from chaos. Practical recommendations on intensification of critical thinking and promote integration of sustainable development at enterprise model with expansion of core competencies are proposed in scientific research [Laszlo, Zhexembayeva 2011]. Scientists are multidimensional considered issues of improvement of mechanisms, instruments and means management of business structures. At the undeniable value of scientific researches of domestic and foreign scientific community is topical need to develop theoretical and methodological recommendations and organizational provisions of compositional management and creating a fundamentally new subsystem of enterprise management.

Formation of strategy begins with determination and assessment of problem situation that for core competencies is implemented by formulation of five basic tasks of its management: definition of priori (existing) core competencies; development of programs acquisition of core competencies; generation of core competencies; expansion of core competencies; monitoring and development of measures to protect core competencies with preservation of leadership [Hamel, Prahalad 1996].

To management and expansion of competencies is inherent cyclicity of evaluation, the ranking of development factors, detection of inefficient elements and update of strategy, for which new decisions are developed (Figure 1) [Bochulia 2017]. This is inverse order of management, when the first stage should be assessment of available

resources, opportunities, constraints, factors after which is formed opinion about the strategy, scenario and objectives of development.



**Figure 1** - Cyclicity of strategy development and actualization of competencies enterprise  
**Source:** [Bochulia 2017]

Picture of the development each competencies with allocation of interrelationships between them is multifaceted in the cycle of servicing and expansion management constructions that promotes forming conclusion about current configuration of core competencies. The result is establishing the upper and lower limits of effectiveness with structuring of intercourse between management subsystems with attraction of material and immaterial resources.

The curve of expansion competencies is constructed to enhance the key competencies and information, knowledge, abilities, prototype of management, rules, skills, experience, patterns of decisions going beyond the limits of internal environment to increase the information capacity of conclusions and sententiae concerning the tasks of strategic development.

To summarizing the conducted scientific research should be noted that sententiae about plurality of information policy is became more actual because is basis of management policy as initiative of formation of new business properties, changing its qualitative state, increase of competencies and development potential. With the development of new technologies will win most innovative and intellectual part of the world's population, thus logical continuation of management concepts should become new paradigm of information development with active dominant of technologies, processes, collaboration, communication interactions.

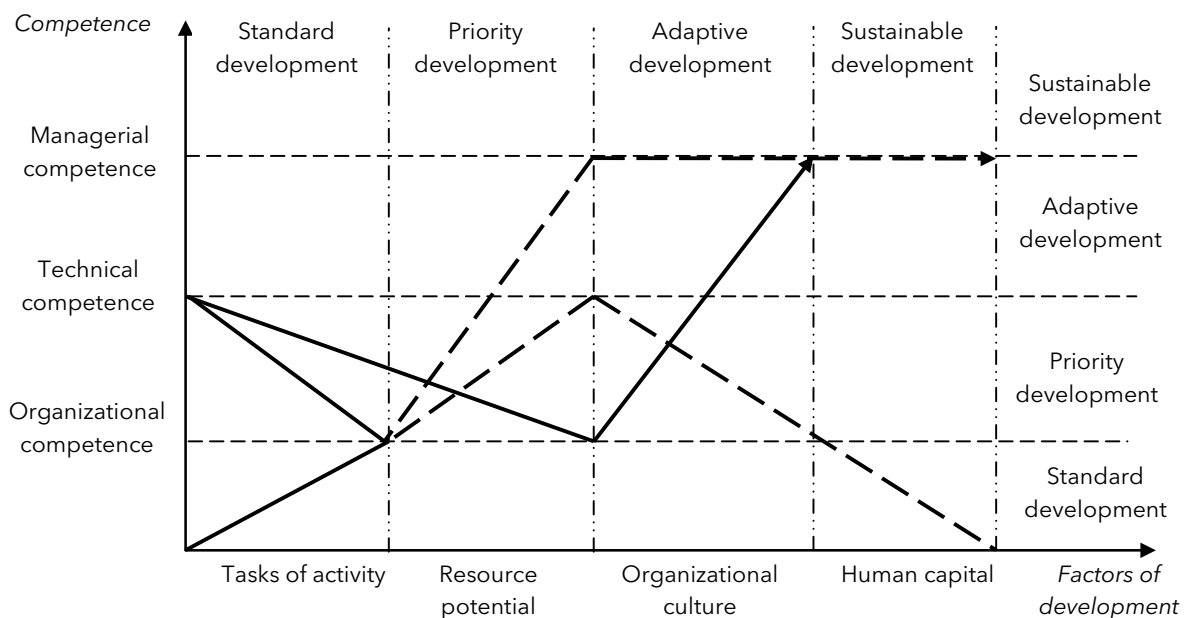
Today for companies and organizations primary should be the objective is not growth but prosperity [Rushkoff 2016]. Therefore compositional projects are means and objective of provision of conditions for activation development business, principles and

methods of cooperation that is implemented on the basis of systematic generation and application of innovations.

Compositional aspect of management is characterized transformational changes that affect not only at micro level (enterprise) and is regulating the development of business structures and economic systems. For this reason it is necessary to predict formation of compositions decisions with qualitatively new level of management provision for adaptation of business to the changes and transformations the external environment.

Companies need a new alternative approach, according to which a combination of stability and constant change is formed that correspond to the tendencies of development of the world economy [McGrath 2013].

The basis of management involves knowledge of the internal state and understanding of the external situation as a combination of conditions and relationships between formal and informal institutions that provide getting real benefits. It stimulates the managerial apparatus to form strategy is not a long-term development plan, but an absolute algorithm for balancing reasonable guarantees of achieving the goal (Figure 2).

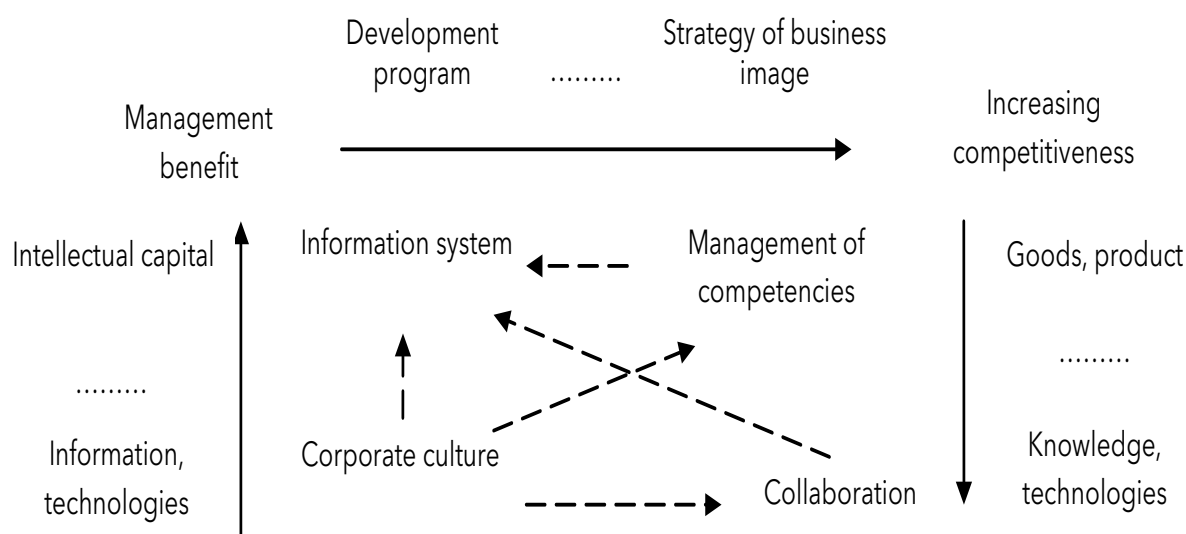


**Figure 2 - Adaptive strategy of enterprise development**

**Source:** developed by authors Bochulia T., Hrynko P.

Dynamics of business is connected with dynamics of factors of its development, among of which the special value make up human resources that serving of all other factors. Each sector in Figure 2 reflects not only the strategy of development, but also the ideology of the enterprise, taking into account the factor of external influence. The curve shows the universal life stage of the company from the provision of tasks and standard development to the implementation of managerial competences and observance of the concept of sustainable economic development. The solution to the serious tasks begins with a small, and therefore, the essence of the implementation of changes is the gradual transformations, in particular, from competent development that involves the implementation of behavioral technologies [Service, Gallagher 2017].

Competency development is the basis for the dynamics of business and the achievement of an enterprise of unconditional competitive advantages and a stable financial state. The first level - organizational competencies - characterizes the degree of development of organizational culture as attributive characteristics of the organization and means of adapting to changes in the external environment. It is a powerful managerial instrument that defines a priority direction of activity and provides the coordination of development factors. Organizational culture is the highest degree of implementation of informal institutions in the policy of managing an enterprise. Gradually the implementation of organizational culture provides the achievement of the goal that expressed in the competitive advantage as a priority in material and non-material indicators (Figure 3).



**Figure 3** - Competency potential of gaining competitive advantage

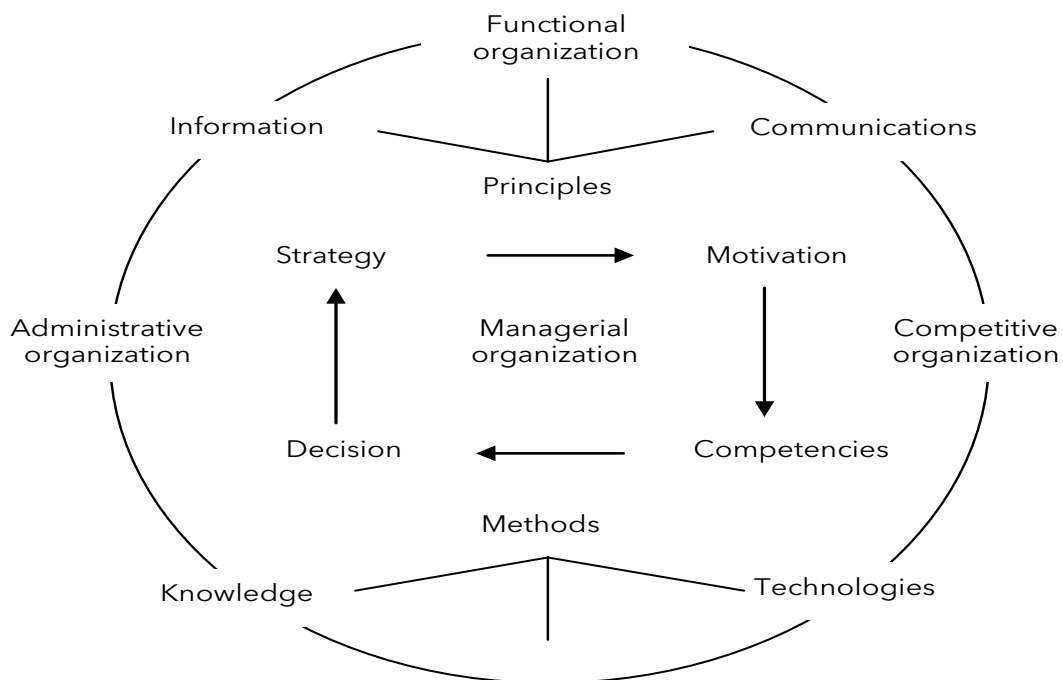
**Source:** developed by author Mukhina M.

On fig. 3 material components of development are veiled in the constituent parts of the organizational culture that increases the potential of activity more than manipulation of traditional factors of production. Each of the facets of organizational culture corresponds to the life stage of the enterprise development, therefore, affects the management process not holistically, but according to the operational regulation of activity. Organizational culture is a dynamic category and optimized under the influence of external factors that determine the business strategy. Business involves sensitivity to regulatory changes in the external environment that is expressed in the dynamics of criteria for the selection of indicators of management. The integration of the management subsystems, the development of the information and communication platform and the implementation of the managing a resource are carried out mainly on the basis of traditional approaches that take into account the provision of a series of transformations with an innovative basis.

Technologies in business have grown into a person's dominance in business, which is logically explained by the priority of intellectual capital over the machine. The level of technical competence of enterprise development includes not only the technical platform, software and communication architecture. They are serviced with knowledge,

professional competence and experience, collectively designing the information technology system. In algorithms of calculating the effectiveness of the implementation of information technology take into account direct, indirect and qualitative effects, as well as risks of the project that should guarantee the right managerial decisions of its choice and subsequent control.

The formula of calculation can and should be expanded by parameters that can not be calculated, but which constitute the real intellectual capital of the enterprise. When planning information and technology projects, their preliminary assessment should be adjusted to the indicator of values that inherent in individuals. Thus, technical competencies move to the level of managerial competencies as individual employee skills that adjusted by the business idea of company development. Managerial competencies are flexible according to their essentially and quickly adapt to changes in the internal and external environment with provision behavioral aspect of professional competencies. The latter borrowing a policy of business and are reflected in professional knowledge, characterizing the enterprise through a system of professional competency and development. In the complex of the implementation of organizational, technical and managerial competencies realized core competency, as a derivative of the aggregate of resources and abilities that used by a certain business system, which inherent in an individualized configuration of resources and abilities, creating a competitive and strategic advantage, increasing the efficiency of using in time. The core competency is based on the synergistic effect of integrating the competencies of business, human and technology, which contribute to the increase in the value of all components transferred to the final product (Figure 4).



**Figure 4** - A combination of core competencies in the implementation of the synergistic effect of activity

**Source:** developed by authors Bochulia T., Hrynko P.

The advantage is achieved under various conditions of strategy implementation, which is an integral part of it that is responsible for the principle of continuity of activity



and the temporary aspect of adapting the enterprise to the external market environment. Usually all changes of product are carried out by trial and error: a functional is added, a modification of the appearance, and then – can only hope that it will work. In fact, innovations can be much more predictable and far more profitable than depending on the correct assessment of the economic trends and business opportunities [Christensen, Hall, Dillon, Duncan 2016].

Competitive advantage is a driving force for business development that includes not only the offer of a unique product (product, service) to the consumer, but the formation of an individualized business policy. The functional organization of core competencies in achieving competitive advantage involves the integration of traditional factors of production (capital, assets, resources) with innovation (information, technology, communication). Innovative factors are manifested through the components of human capital to formulate a decision, subsequently transformed into a leading practice that distinguishes business from analogues and forms an instrument for forecasting, designing and implementing the results.

The formal and informal institutions are integrated in the managerial organization that characterizes the level of regulatory, organizational, administrative and competent regulation of financial and economic activity of the enterprise. Formal regulation of the management system sets limits on the enterprise's policy that is necessary to control the information base and bring it to the «single denominator», which is typical for various business entities. To select an effective strategy for enterprise development it is necessary: an understanding of the principles of strategy development, the ability to analyze the factors of the internal and external environment and their influence, the availability of strategic thinking skills. To think strategically – to think by new categories, going beyond the limits of rationality, which limit the cognitive perception of the factors of the internal and external environment. Managerial thinking differs significantly from traditional thinking that manifests itself in the imposition of financial and economic ideology on the philosophical basis of personality development. The economy is characterized by the reverse logic of managerial thinking that is expressed in the adaptation of intellectual resources to the identified aspects of business processes with their development as a consequence of the dynamics of entrepreneurial activity. Rationality of the thinking requires the presence of its various properties, which allow suppressing the mass of ineffective trends in the processing of information that depends on the availability of different knowledge bases related to probabilistic and scientific thinking. Information for making decisions acquires a new status for business entities that have chosen innovation and introduction of new intellectual projects by raising the level of realization of creative initiative, expanding professional competencies, gaining new knowledge, motivating to offer uncompromising competitive decisions [Bochulia 2017]. Consequently, it allows to expand the horizons in the perception of the real financial and economic situation, which develops under the influence of complex transformational processes in the economy and society. Managerial thinking is at the junction of convergent (the basis of intelligence, which allows you to choose from the many options) and divergent thinking (the basis of creativity, resulting in several solutions are simultaneously generated). Managerial decision can be described as a limitation of the convergent thinking by divergent thinking, which implies the dominance of rationality (validity) over creativity (irrationality). They are closely interconnected and interdependent, and their

compromise allows to achieve the managerial balance, which is most approximated by the qualitative and quantitative indicators to the business hypothesis at the present time. The decision of the managerial problem is based on the personal meaning of the conclusions, resulting in the formation of a management image, which is impossible to repeat in the external environment that minimizing the risk for business to lose an exceptional competitive advantage. The management system is the result of the integration of paradoxes as logical contradictions as a result of comprehension of reality and understanding of the depth of processes. The paradoxicality borders on originality, assuming the reality of the existence of judgments, conclusions, decisions without logical justification, which in the form above the traditional conclusions and guarantees the expected result. Modern business is characterized by paradox that served as the basis for drawing conclusions about the contradiction in the effectiveness of the rapid development of technologies and intelligence (Table 1) [Kogon, Merrill, Rinne 2014]. The compromise in managerial paradoxes allows to maintain a balance in the dynamics of business as a developed economic category.

**Table 1 - Paradoxes of effective management**

Paradox	Individual	Enterprise	Result	
			+	-
Goal	Individuality of the approach in solving the problem with the group identity of the goal	Versatility of decisions with the individual style of expression of managerial logic	The balance of individual differences between goals and their collective identity	Asymmetry of the goal in provision of the individuality of the enterprise
Development	Development of knowledge, experience, competencies within the enterprise's strategy	Development of the enterprise's strategy as a result of individual knowledge, experience, competencies	Stability of the strategy with a compromise of time and cost	Dependence on the team strategy with diverse components of it
Motivation	Stimulating the realization of creative potential within the concept of personal development	Stimulating the implementation of business potential while respecting the principles of personal development of individuals	Creating an individual organizational culture	The complexity of the compromise of material and non-material stimulation
Control	Autonomy of regulation of administrative powers	Flexible policy of control procedures	Balance of control areas of the enterprise	Asymmetry of managerial responsibility

Source: [Kogon 2014]

The control of the past extends not to the time but to the characteristics of that state in which the individual belonging to the formal and informal institutions was located,

and their development should be the result of the acquisition (development, optimization) of new knowledge, skills, competencies as an experience in accounting of the results. Management policy is based on previous experience as a set of indicators of decisions, which are subject to cost estimation in terms of costs and benefits. Benefit is determined by a compromise of knowledge, resources, motivations, technologies, formal and informal regulators that summed up as a result. The result is a consequence of the choice as instrument for reconciling the price and the results of business activity. The economic chaos that inherent in the modern stage of entrepreneurship development due to significant changes and transformations appeals to the adoption of ready-made solutions that should orient the enterprise, that is to be a kind of «business fairway». Business can always be improved according to interpersonal skills [Mersino 2007].

For entrepreneurship today's changes in different ways affect the decision templates. The necessity of constant ambiguity of management creates a dissonance in informal institutions that balances the business image of the enterprise, for which traditions and principles are more precise concepts and attract the consumer sector.

Thus, the main managerial paradox is the complexity of choice - this process should be simple and not burdened by the high level of influence of various characteristics of the external market environment. To include in the decision (choice) should be those conditions that relevant to the enterprise, which have a real and significant impact on the development of events with the maximum full account of different interests, risks and opportunities without unnecessary overload of unnecessary details.

The more decisions, the more difficult it is to make the final decisions. The variety of choices has had a greater negative effect on the management system, which has led to the need to find new but well-forgotten old business principles.

**Conclusions.** The rapid processes of globalization, informatization and intellectualization have affected the social and economic relations, which became the beginning of significant transformations of business relations. Today, the essence and functions of business have changed, identifying new directions of its development.

Accordingly, enterprises are interested in a quick reaction to the transformation and organization of an innovative business environment that will help maintain competitive positions and take on new «niches» of market. The changes can be called the trend of modern business, which, under the influence of the requirements of the environment, turned into a plastic system with a complex set of information communications.

In the article for the purpose of development of modern business the suggestions have been introduced on the using innovative components of the economy that based on information and behavioral technologies as a basis for transformation of the organizational environment of enterprises, which have to make decisions in conditions of information overload. The main conclusions and the results obtained in the scientific research are as follows:

1. The cycle of development of strategy and actualization of the competencies of the enterprise is formed. Using of such scheme helps to determine the level of development of each competence with the allocation of interactions between them that providing a conclusion on the current configuration of core competencies. The result is the establishment of the upper and lower limits of efficiency with the structuring of relations between the management subsystems with the involvement of tangible and intangible resources.

2. The adaptive strategy of enterprise development is proposed, which provides for the definition of the real internal state and understanding of the external situation as a combination of conditions and relations between formal and informal institutions that provide for the non-alternative benefits. Thus, a complete picture of scenarios of the enterprise's activity is available with the possibility of their assessment in accordance with the dynamics of factors of its development that allows for timely adjustments. It becomes possible to determine the universal trajectory of enterprise development from providing tasks to the implementation of managerial competencies.
3. Each enterprise has individual competency potential for obtaining competitive advantage that provides for the effective using of managerial instruments that determine the priority direction of activity and ensure the coordination of development factors. It is proposed to form a model of organizational culture as a dynamic category, which corresponds to the life stage of the enterprise development, therefore, affects the management process not in a holistic manner, but according to the operational regulation of activity. Thus, business involves sensitivity to regulatory changes in the external environment that is expressed in the dynamics of criteria for the selection of indicators of management.
4. A combination of core competencies in the implementation of the synergistic effect of activity is proposed that allows the most effective realization of core benefits, as derivatives from the set of resources and abilities used by a certain business system that inherent in an individualized configuration of resources and abilities, creating a strategic development card, increasing the efficiency of use in time.
5. The decision of the managerial problem is based on the personal meaning of the conclusions, resulting in the formation of a management image, which is impossible to repeat in the external environment, minimizing the risk for business to lose an exceptional competitive advantage. The management system is the result of the integration of paradoxes as logical contradictions as a result of comprehension of reality and understanding of the depth of processes. The paradoxes of the effectiveness of management are determined that allows to make a real assessment of the past experience and timely adjustments to the plans that at first glance appear to be effective. It is an opportunity to evaluate decisions from different points of view and minimize unjustified risks that can be misdiagnosed as insignificant.

Proposals and recommendations that are set out in scientific article and are formed for development of modern business and are aimed at spreading technological transformations in economic systems, adapting to changes inherent in the stage of behavior of the modern economy, achieving the effectiveness of managing change and obtaining a result from their implementation. In future it is planned to develop results of research to determine the different directions of business development, based on the implementation of intellectual decisions and professional judgments, which form the basis of any strategy.

## References

Bochulia, T. (2017). *Innovation-oriented development strategy of enterprise information-analytical activity*: monograph / Warsaw: Concilium Sp. z.o.o, 148 p.

- Christensen, C. M., Hall, T., Dillon, K. & Duncan, D. S. (2016). *Competing Against Luck: The Story of Innovation and Customer Choice* / HarperBusiness, 288 p.
- Dźwigoł, H. (2015). *Business Management*. Alpha Science International Limited.
- Hamel, G. & Prahalad, C. K. (1996). *Competing for the Future* / Boston: Harvard Business Review Press, 384 p.
- Kogon, K., Merrill, A. & Rinne, L. (2014). *The 5 Choices: The Path to Extraordinary Productivity* / Simon & Schuster, 288 p.
- Laszlo, C. & Zhexembayeva, N. (2011). *Embedded Sustainability: The Next Big Competitive Advantage* / Stanford Business Books: Stanford, CA, 288 p.
- McGrath, R. G. (2013). *The End of Competitive Advantage: How to Keep Your Strategy Moving as Fast as Your Business* / Harvard Business Review Press, 240 p.
- Mersino, A. C. (2007). *Emotional Intelligence for Project Managers: The People Skills You Need to Achieve Outstanding Results* / AMACOM, 272 p.
- Rushkoff, D. (2016). *Throwing Rocks at the Google Bus: How Growth Became the Enemy of Prosperity* / N.Y : Portfolio, 288 p.
- Service, O. & Gallagher, R. (2017). *Think Small: The Surprisingly Simple Ways to Reach Big Goals* / Michael O'Mara, 240 p.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 27.02.2018  
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 02.03.2018

**Dmytro Riznyk**

Lviv University of Trade and Economics,  
Post-graduate at Department of  
Economics,  
Ukraine, Lviv  
dmytroriznyk@gmail.com

**LABOUR MOTIVATION MANAGEMENT IN THE  
SERVICE ENTERPRISES**

**Abstract.** Nowadays, the problem of applying modern systems of labor motivation is still not sufficiently investigated, this is especially important in the service enterprises due to the big number of direct interactions between employees and the clients compared to other types of businesses. Labour motivation is a system of tools and ways that are used to create the motivational environment for the company. Different types of the rewards has different motivational features, conditions of efficiency and ways of application. Once rewards are no longer offered, interest in the activity is lost. The creation of an incentive system for rewards is mainly due to a number of organizational difficulties. That is why for each type of rewards and incentives a system of criteria and indicators is developed in such a way as to precisely regulate when and under what conditions they should be provided. Unbalanced, unfair system of material motivation leads to the waste of workers potential and financial possibilities of the service enterprises. Radical transformation of the mechanism of personnel motivation as one of the priority tasks of the economic strategy of the service enterprise is needed.

**Keywords:** labour motivation, service enterprise, wage, motivation management, enterprise management

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 13

**JEL Classification:** E24, M12

**Introduction.** Motivation is one of the most important tools in the service enterprise personnel management system. The quality of motivation depends on:

- the productivity and efficiency of the staff;
- the formation and implementation of labor potential;
- the efficiency of the production, financial and economical activities of the enterprise.

Given these characteristics, the concept of motivation, its factors, conditions and structural elements (needs, interests, motives, incentives, actions) are widely studied in scientific research, but due to the changing world such a motivation mechanism has to be overseen and overwrite with a new approaches.

Formation and realization of intellectual and personnel capital of service enterprises is determined by the effectiveness of management of personnel motivation. Nowadays, the question of applying modern systems of labor motivation with a balanced coverage of its economical, administrative and internal-psychological component, a combination of appropriate methods, tools and means at the stages of recruitment, performance and tasks, professional development, economical activity in the field of services are still not sufficiently investigated. This hinders the further development of enterprises

and the realization of their socio-economic opportunities in the system of developing potential and, accordingly, actualises the scientific and practical task of improving the labor motivation management.

**Literature review and the problem statement.** Many scientific researches has been paid to the problems of personnel management and motivation by G. J. Bolt, A. Laurent, R. Hill, G. Schroeder, M. Oklander, O. Gonchar, O. Grishnova, N. Yezinova, N. Mitsenko, G. Zavinovskaya, A. Kolota, R. Krapgam and others.

Modern approaches to the labor motivation were formed under the influence of motivation theories and accumulative world experience. Motivation theories are being divided on initial, content and process. To the initial theories applies «X» for F. Taylor, «X+Y» for D. McGregor and «Z» for W. Ouchi. The content theories study the needs of the employees, their connection with motivation, factors of influence on motivation (Maslow's hierarchy needs; D. McClelland's acquired needs; Alderfer's ERG theory; Herzberg's motivation-hygiene theory). Instead, process theories of motivation consider the construction of motivation process and its directive (Vroom's expectancy theory; Skinner's reinforcement theory; Atkinson's theory of achievement motivation; Locke's goal-setting theory; Porter and Lawler model).

However, the peculiarities of the modern period of the service sector development, changes in approaches of personnel management necessitate the need to substantiate new effective methods of forming labor motivation managing system.

The task of the research paper is to analyze current trends in the development of labor motivation, to determine the ways to improve the efficiency of the functioning management system, to define the parameters of the effectiveness of means of labor motivation management.

**Research results.** The main difference between highly effective, productive organizations and less effective ones usually is found in the motivation of its employees [Griffin 2017]. In general productivity is the relationship between resource input versus end product output [Robles et al. 2014]. Motivation is applied, as a rule, while establishing and developing the relationships between the manager and the subordinate. More specifically - as internal personal processes of inducing an employee to highly effective work and qualitatively fulfilling their own labor duties and obligations.

Let's give the definition of labor motivation. Labor motivation is a system of tools and ways that are used to create the motivational environment for the company in order to create appropriate external incentives, internal motives for highly effective personnel work, its development and implementation of intellectual potential, the implementation of functional responsibilities and tasks, the prevention of deviant behavior, which ensures the achievement of the goals and objectives of the operation and development of the enterprise.

Important and different from the usual aspects of the proposed definitions are:

- the vision of motivation as a management system, which involves an integrated approach to managing this important, often determining element of human resources management and the enterprise;
- the creation of a motivational field (a certain environment in the social and labor sphere that is diversified (material and non-material motivation, satisfaction of primary needs and needs of a higher level, the formation of a good climate in

the team and the availability of conditions for career growth, etc.) and constantly affects on subordinates);

- taking into account the influence of the process of motivation on both efficient and qualitative labor of personnel, and development of the enterprise;
- consideration of the influence of motivation on the quality satisfaction of consumer's needs, which is especially important in the sphere of services, as its carried out with the direct participation of the personnel, and significantly determines the level of quality, competitiveness and satisfaction of the services received by the client.

Therefore, each of the rewards has certain motivational features, conditions of efficiency and ways of application. Additional benefits can be granted regardless of the quantity and quality of work and the possibility of obtaining them for employees of the same level should be equal. As a rule, the incentive effect of these privileges is negligible. Nevertheless, in cases where such motivation tools are provided depending on the level of work activity, this form of reward is also capable of motivating. Actually, evaluation, eligibility and rewards are central elements of innovation, uncertainty avoidance, collectivism and performance orientation [Bullinger et al. 2009].

It is important to keep in mind the possibility of over-justification effect. It occurs when an expected external incentive such as money or prizes decreases a person's intrinsic motivation to perform a task. Once rewards are no longer offered, interest in the activity is lost; prior intrinsic motivation does not return, and extrinsic rewards must be continuously offered as motivation to sustain the activity [Carlson 2009]. Even, sometimes-strong financial motivation impedes starting an operating business [Zanakis et al. 2012].

The creation of an incentive system for rewards is mainly due to a number of organizational difficulties. That is why for each type of rewards and incentives a system of criteria and indicators is developed in such a way as to precisely regulate when and under what conditions they should be provided.

Reward Management is concerned with the formulation and implementations of strategies and policies that aim to reward people fairly, equitably and consistently in accordance with their value to the organization. Reward Management consists of analysing and controlling employee remuneration, compensation and all of the other benefits for the employees. Reward management aims to create and efficiently operate a reward structure for an organization. Reward structure usually consists of pay policy and practices, salary and payroll administration, total reward, minimum wage, executive pay and team reward [David 2015].

Payroll as a reward has a special place in the management system of enterprise development. In the situations, where managers and company provide the better system of compensation to employees, the level of employee's satisfaction arises [Tobing 2016]. There are many differences regarding the motivational effectiveness of specific forms and wages, the feasibility of applying individual strategies for personnel management based on material motivation, the role of factors such as the subjective significance of the level of remuneration, the relationship between the labor contribution and its payment, the assessment of workers equity size wages, the degree of openness of information about its distribution in the organization.



In general, most motivational factors are in the form of economic rewards. The powerful motivation potential of wages, the diversity of forms and methods of monetary reward determines the richness of its capabilities, but each of the methods of material incentives has limitations and can only be effective under certain conditions. Furthermore, reward motivation can energize behavior [Flaherty et al. 1978]

Various forms and methods of material incentives have limitations and can only be effective under certain conditions. For the correct use of cash reward as a factor in general motivation, special knowledge is needed in this area.

Unbalanced, unfair system of material motivation leads to the waste of workers potential and financial possibilities of the enterprise [Riznyk 2017]. In addition, there is an impact of the degree of openness of information on the distribution of wages on the effectiveness of material incentives.

There could be different advantages of secrecy of the size of wages in the service enterprise. Some of them are, that part of the employees would like to keep their wages private and not to be compared by the other workers; different wages in alike situations could be perceived with different understanding with false or incorrect conclusions, which may create the feeling of injustice negatively affects motivation.

Keeping secrecy of payment in the service enterprises could provide managers with more freedom in salary management. In open politics, by contrast, the differentiation and salary distribution are minimized. The openness policy promotes communication and the formation of a climate of trust in the workforce. Instead, secrecy of salary allows hiding imperfections in its distribution.

To increase the motivation of employees, they must know in what criteria the management of the company determines their labor contribution and what rewards correspond to each level. With the secrecy, employees can make improper assumptions, reevaluate the salaries of their subordinates, equal to their colleague's status, and underestimate the payment of employees of managerial positions. This perception reduces the motivational opportunities that arise when establishing the relationship between remuneration and labor input.

However, no wage system can be continuously effective. There is a very close relationship between a particular situation and the optimal pay system for it.

In addition, in most cases, the employee refuses to double payment for overtime work on weekends or free time, choosing instead good working conditions, low labor intensity.

Therefore, in the context of the labor motivation, it is important to determine the prospects of promotion, taking into account personal interests. To create the most favorable working conditions, the method of eliminating negative factors is very important.

Some of these negative factors might injustice, dishonesty, etc. An authoritarian type of leadership generates negative factors. From the established relationship with the manager depends on a fair distribution of work tasks, providing interesting, creative work, material and moral rewards, promotion to promotion, etc.

In general, the key to success in combating negative factors is the manifestation of a fair approach to personnel, which leads itself in the involvement of management in the way of life of their employees. At the same time, the needs of employees should be the top priority among the company's priorities.

A unified approach is needed to establish the equal rights of all employees, regardless of their position, age and sex, which guarantees respect for the individual, the possibility of career development, the provision of work on abilities and talent, an open and fair assessment of the results and the corresponding remuneration.

Factors that trigger action can be both external and internal. They force an employee to act consciously or unknowingly. However, the connection between individual forces and human actions is mediated in a complex system of interactions.

Accordingly, workers react differently to the influence of identical factors with the same force. It depends from different factors. In addition, employees may act from fears they have about how they are perceived by others [Crocker et al. 2005].

For the personnel management also could be used disciplinary methods. These methods include such measures as reprimands, warnings, comments on false positives, reservations, deprivation of privileges, dismissals, and apply to employees who violate the employment regulations. Disciplinary methods involve corrective action of subordinate behavior.

The application of disciplinary motivational methods is limited to a number of factors:

- the compliance of the applied motivation method of the personality of the employee to which he relates;
- conformity of the method of stimulation motivation in a concrete working situation;
- the influence of a particular method of motivation to achieve the goals of the organization;
- time chosen for conducting the process of motivation by some or other methods.

From the above, it follows that a large number of principles, strategies and methods have been developed for effective motivation management. Each of the existing methods for motivating staff has its own application boundaries and focuses on specific types of motivation, specific conditions and categories of employees.

To some extent, internalized types of motivation, for example, acting from a sense of guilt, may result in short term adherence to a behavior, but such behavior may not be sustained [Ng et al. 2012]. So, below are listed necessary requirements for service enterprise, that has to be followed in order of getting long-term results:

- individual approach to different categories of workers;
- the differentiation of rewards;
- the working regime and design of jobs, the diversity of incentives and its correct usage;
- the involvement of employees in decision-making;
- the delegation of responsibility and authority;
- the existence of a connection between the execution of work and the amount of remuneration;
- the use of goals and feedback for the impact on the worker of a work group and social environment.

The most effective factor influencing the level and extent of implementation of the labor potential of the company is the use of various means of motivating staff, taking into account the results of their individual assessment [Mitsenko et al. 2016].

Involving different resources like flexible work schedules or so, are important to the employees. They feel more valued and stimulated and tend to be more dedicated to their work [Rofcanin, Las Heras, & Bakker 2017]. It is necessary to constantly carry out an analysis of the achievement of goals, to summarize the results, to make recommendations for the further implementation of the process of setting goals in accordance with the principles:

- each work must contain a sufficient number of elements that make it interesting;
- the tasks must be interrelated and interdependent; expanding the scope of work through preparatory or auxiliary operations;
- work must make a significant contribution to the usefulness of the product or service;
- routine operations can be performed using various technologies.

In such cases, the company's ability to work more efficiently, including a wide range of skills that can provide more pleasure from work can be used.

**Conclusions.** Despite the general typology of methods, mechanisms, tools, methods and tools used to manage the personnel of enterprises in various spheres and types of economic activity, there are objectively features of the management of motivation in the service business. First of all, they relate to the specifics of social and labor relations, employment, conditions and working conditions directly at the enterprises of the industry, as well as the emphasis placed in shaping the policy of growth of innovation and ensuring business competitiveness. These factors determine both the characteristics of the functioning of enterprises and the management of their personnel, in particular, the motivation of labor.

Accordingly, the key subjects of motivation are:

- stimulating high quality and adhering to service standards;
- professional and intellectual development of personnel;
- satisfaction and passion for work; psychological motivation, spiritual and needs of employees in communication;
- active and effective communication with consumers;
- inter-sectoral mobility of staff; innovative activity of personnel, activity on implementation of author's approaches, customer service;
- the ability to strategize and shape a business model of operation and development.

Specific tools should supplement traditional trends and types of motivation, namely:

- internal motivation - the introduction of institutional factors of motivation and dependence of the contribution of each employee to the results of work;
- the connection of the motivation and implementation of socially responsible behavior, the mission of enterprises;
- economic motivation - increasing the efficiency of the formation and use of labor potential; employment in integration projects;
- direct and indirect material remuneration for the support of innovative business development;
- administrative motivation - the development of partnership relations between the leadership and the subordinates; calibration of personnel;
- establishing of a system of liability and penalties for compliance with the standards of quality of business processes of service provision.

Radical transformation of the mechanism of personnel motivation as one of the priority tasks of the economic strategy of the enterprise, which requires a fundamentally new, non-standard, integrated approach that would allow mobilizing the moral potential of both each individual employee and the group of workers in the service business.

## References

- Bullinger, A. C., Neyer, A. K. & Kölling, M. (2009). *Is open innovation really open: A cross-cultural perspective*. Paper presented at XX ISPIM Conference, Vienna.
- Carlson, R. N. & Heth, C. D. (2009). *Psychology the Science of Behavior*. Pearson Education: New Jersey. - 672 p.
- Crocker, J., & Knight, K. M. (2005). Contingencies of self-worth. *Current Directions in Psychological Science*, 14(4), 200-203.
- David, S., Rajput, S., Khan, J. & Raghuwanshi, V. S. (2015). Reward Management System. *International Journal Of Core Engineering & Management (IJCEM)*, 2 (2), 2 - 15.
- Flaherty, C. F., Blitzer, R., & Collier, G. H. (1978). *Open-field behaviors elicited by reward reduction*. *Am. J. Psychol.* 91, 429-443.
- Griffin, R., Phillips, J. & Gully, S. (2017). *Organizational Behavior: Managing People and Organizations*, 12 ed., Boston, Cengage Learning.
- Ng, J. Y. Y., Ntoumanis, N., Thøgersen-Ntoumani, C., Deci, E. L., Ryan, R. M., Duda, J. L., & Williams, G. C. (2012). Self-determination theory applied to health contexts: A meta-analysis. *Perspectives on Psychological Science*, 7(4), 325-340.
- Riznyk, D. V. (2017). Intangible methods of labor motivation, as a factor for improving financial state of enterprise in sanatorium-resort complex. *From the Baltic to the Black sea: the formation of modern economic area*. Baltic Research Institute of Transformation Economic Area. - Baltija Publishing: Riga. - 84-86.
- Robles, S. G. G., Stifi, A. & Ponz-Tienda José, L. (2014). Labor Productivity in the Construction Industry - Factors Influencing the Spanish Construction Labor Productivity. *International Journal of Civil, Structural, Construction and Architectural Engineering*, vol. 8, no. 10, 1009-1018.
- Rofcanin, Y., Las Heras, M., & Bakker, A. B. (2017). Family supportive supervisor behaviours and culture: Effects on work engagement and performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 22(1), 207-217.
- Tobing, D. S. K. (2016). The Effect of Compensation, Career Development, Work-Family Support on Job Satisfaction. *Polish Journal of Management Studies*, 14(1).
- Zanakis, Stelios, H., Renko, M., Bullough, A. (2012). Nascent Entrepreneurs and the Transition to Entrepreneurship: Why Do People Start New Businesses? *Journal of Developmental Entrepreneurship* 17 (1): 1250001-1.
- Mitsenko, N. & Gonchar, O. (2016). Motivational mechanism of enterprise labor potential management. *Theoretical, methodological and practical foundations of human resources management: collective monograph*. ISMA University. Landmark: Riga. - 144-153.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 23.02.2018  
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 28.02.2018

## WYMAGANIA EDYTORSKIE DLA AUTORSKICH MATERIAŁÓW

1. Artykuły powinny być napisane na aktualny temat, zawierać wyniki badań naukowych i uzasadnienia ustaleń naukowych.

2. Artykuły powinny być napisane w języku polskim, angielskim, ukraińskim lub rosyjskim, dokładnie sprawdzane przez autora, dotyczyć tematów Zbioru prac naukowych i zawierać wszystkie elementy konstrukcyjne (w podanej kolejności), a mianowicie:

2.1) Metadane (informacje o autorze (autorach) artykuła i jego streszczenia) są umieszczone konsekwentnie w języku artykułu oraz w języku angielskim, i zawierają w sobie (jeśli artykuł jest anglojęzyczny, wynikające metadane napisane są w języku angielskim):

- informacje o autorze (imię, inicjały, tytuł i stopień naukowy, miejsce pracy lub nauki, stanowisko, miasto, kraj, e-mail);
- tytuł artykułu;
- streszczenie w języku artykułu (od 30 do 100 słów), gdzie jest jasno sformułowana główna myśl artykułu, udowodniona jego aktualność. **Ważne!** Streszczenie w języku angielskim (**Abstract**) powinno być pouczające i oryginalne, odzwierciedlać główną treść artykułu i wyniki badań (streszczenie, referowanie artykułu), objętość anotacji w języku angielskim: 100-250 słów;
- kluczowe słowa (5-8 słów);
- liczba wzorów, tabel, rysunków i źródeł literackich w następujący sposób: w języku polskim (Formuły: 2; rys.: 3; tab.: 1; bibl.: 12); w języku angielskim (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); w języku ukraińskim (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); w języku rosyjskim (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библ.: 12);
- JEL klasyfikację (dla artykułów w gospodarce).

2.2) Tekst artykułu, który powinien składać się z wzajemnie powiązanych artykułów, które muszą zaczynać się od określonego tytułu, pogrubione, pogrubioną czcionką:

**Wstęp.** Sformułowanie problemu w ogóle, jego związek z ostatnimi badaniami i publikacjami, a także z ważnymi zadaniami naukowymi i praktycznymi, z obowiązkowymi linkami w tekście do używanej literatury. Autor musi przeznaczyć tą część problemu, którą on bada i pokazać jej znaczenie;

**Analiza badań i formułowanie problemu.** Formułowanie celu i metod badania tematów, które zostały omówione;

**Wyniki badań.** Przedstawienie podstawowego materiału badawczego z uzasadnieniem wyników badań naukowych;

**Wnioski.** Nowatorstwo naukowe, teoretyczne i praktyczne znaczenie badań, efekt społeczno-ekonomiczny, który pojawia się na skutek wprowadzenia wyników badań naukowych. Perspektywy dalszych badań w tym kierunku;

**Literatura.** Spis literatury podaje się ogólnym spisem w końcu rękopisu. Należy umieszczać linki do wszystkich do źródeł pierwotnych. W tekście linki do źródeł pierwotnych używają się w nawiasach kwadratowych, wskazując nazwisko (a) autora (ów) i rok wydania (Np.: «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» itp. Źródła pierwotne podawane są w języku oryginalnym. Linki do prac niepublikowanych nie są dozwolone. **Do spisu literatury** zaleca się dołączenie tłumaczenia w języku angielskim (**References**), w którym mieści się spis źródeł w języku angielskim urządzony według międzynarodowej normy bibliograficznej **APA-2010**. Tytuły periodyków czasopism, zbiorów, itp.) po-

dawane są w transliteracji, a w nawiasach - w języku angielskim. Liczba źródeł literackich powinna wynosić co **najmniej 10 linków**, z których co najmniej połowa powinna być z linkami do źródeł zagranicznych (jeśli artykuł jest w języku ukraińskim lub rosyjskim). **Nazwy źródeł w bibliografii są wymienione w kolejności alfabetycznej.** Linkowanie do podręczników jest nieodpowiednie.

3. Objętość artykułu powinna wynosić 8-16 stron formatu A4, wszystkie marginesy - 2,5 cm, i:

- **dla metadanych (informacje o autorze):** czcionka «Verdana»; 11 pt (rozmiar czcionki); interlinia 1; wyrównanie tekstu do lewej;
- **tytuł artykułu:** po 1 odstępie po metadanych; czcionka «Verdana»; 13 pt (rozmiar czcionki); interlinia 1; WIELKIMI LITERAMI; pogrubienie; wyrównanie tekstu - na środku;
- **dla metadanych (Streszczenie, słowa kluczowe, itp.):** czcionka «Verdana»; 11 pt; interlinia 1; wyrównanie tekstu do lewej do prawej;
- **dla tekstu podstawowego:** 1 odstępie po tytule artykułu; czcionka «Verdana»; 11 pt; odstępie między wierszami - pojedynczy; wcięcie - 1,25 cm; wyrównanie tekstu do lewej.

4. Artykuł powinien być jasny i precyzyjny, liczba tabel, wzorów i ilustracji (schematy, rysunki, wykresy, tabele) - powinna być minimalna, i stosować je trzeba tylko wówczas, gdy to znacznie poprawia treść artykułu, pozwala nam zrozumieć ją lepiej i głębiej w porównaniu z tekstową formą.

5. Ilustracje (schematy, rysunki, wykresy, tabele) w tekście powinny być umieszczone w centrum z podpisem pod nimi «Rysunek № - Tytuł ilustracji» z obowiązkowym linkiem do nich w tekście artykułu. Ilustracje powinny być wysokiej jakości. Tabele powinny o zwartej budowie, logicznie skonstruowane, posiadać numer seryjny i krótki wyrazisty tytuł, który dokładnie obejmuje temat i treść tabeli. Sformowanie tekstu tabeli: czcionka «Verdana», 12 punktów (rozmiar czcionki), 1 interlinia.

6. Tabele w tekście powinny być umieszczone w centrum tekstu z podpisem na nimi «Tabela № - Tytuł tabeli» z obowiązkowym linkiem do nich w tekście artykułu.

7. Formuły są tworzone za pomocą Edytora równań MS Equation. Każda formuła, z linkiem do niej w tekście artykułu (na przykład: «... przy użyciu proporcji (3) można ...») powinna być ponumerowana, w tym położenie formuły - w środku tekstu z numeracją po prawej stronie.

8. Cytaty, formuły, ilustracje, wszystkie dane cyfrowe podawane są z obowiązkowymi linkami do źródeł. Poniżej każdej tabeli i rysunku należy określić źródło (Źródło: ...). Do określania źródła, należy używać czcionki «Verdana», 9 pt (rozmiar czcionki).

9. Dozwolone formatowanie tekstu w formie listów. Mogą być używane listy punktowane, numerowane i wielopoziomowe. Do list numerowanych należy stosować cyfry arabskie «1.», «1.1.», «2)», «2.1)», itp. Do list punktowanych należy stosować symbole «-» lub «•».

## REQUIREMENTS FOR DESIGN OF THE AUTHORS' MATERIALS

1. The paper should be written on the current issues, contain the results of deep research and explanation of received scientific conclusions.

2. The paper must be written in Polish, English, Ukrainian or Russian; the author should thoroughly proof the paper, it should correspond to the thematic orientation of the Collection and include all structural elements (in specified order), namely:

2.1) Metadata (information about author (s) of the article and its abstract part) that is placed sequentially in article mother language and English and include (if the article mother language is English, then metadata should be only in English):

- Information about author (full name, academic title and academic degree, place of work or study, position, City, State, E-mail);
- Title of the article;
- Abstract in article mother language (30-100 words), where is clearly formulated the main idea of the article and proved its actuality. **It is important!** Abstract in English should be informative and original, it should reflect the main content of the article and research results (summary of the article and its reviewing), the abstract in English should be 100-250 words;
- keywords (5-8 words);
- number of formulas, tables, figures and literature should be as follows: for Polish (Formuły: 2; rys.: 3; tab.: 1; bibl.: 12); for English (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); for Ukrainian (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); for Russian (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библ.: 12);
- JEL Classification (for papers in Economics).

2.2) The text of the article should contain interrelated parts, which start with specified title in bold

**Introduction.** Statement of problem in general view and its connection with the actual researches and publications and also with important scientific and practical problems, with the obligatory references in the text to the used literature. The author should separate from the general problem the part, which is explored by him, and show its actuality;

**Literature review and the problem statement.** Statement of purpose and methods of theme research that is considered;

**Research results.** Description of main material with explanation of scientific results;

**Conclusions.** Scientific novelty, theoretical and practical importance of research, socio-economic effects arising from the implementation of scientific results. Prospects for further research in this area;

**Literature.** The list of used literature should be placed at the end of the article. For all source material must be corresponding references. In the text the links to original source should be taken in square brackets with indication of Author(s) Surname(s) and the year of publication (example, «...[Anosov 2014] ...», «...[Kovalenko, Podolai 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» etc.). Original sources are specified in original language. References to the unpublished works are not permitted. If the article mother language isn't English, then **the reference list** is added with translation in English (**References**) due to the international standard bibliographic **APA-2010**. Names periodic editions (magazines, collections and other)

are served transliteration, and in brackets in English. Number of references should have **at least 10 references**, from which at least one half should be references to foreign sources (if the article mother language is Ukrainian or Russian). **Source name in the references are placed in the alphabetically order.** To make references to textbooks, teaching aids are not rational.

3. The volume of the article is 8-16 pages of A4; page margins - 2,5 cm, and:

- **for Metadata (Author's information):** font «Verdana»; 11 point (font size); single spacing; text alignment - by left;
- **for Paper Name:** in 1 line after Metadata; font «Verdana»; 13 point (font size); single spacing; IN CAPITAL; bold; text alignment - by center;
- **for Metadata (Abstract, Keywords etc):** font «Verdana»; 11 point (font size); single spacing; text alignment - by width;
- **for Main Text:** in 1 line after Paper Name; font «Verdana»; 12 point (font size); single spacing; paragraph indent - 1,25 cm; text alignment - by width.

4. The text of the article should be clear, concise, number of tables, formulas and illustrations (schemes, figures, graphs, diagrams) - minimum and they should apply only if it significantly improves the content of the article, and in case of better and deeper understanding of the article meaning.

5. The graphics (schemes, figures, graphs, diagrams) within the text should be alignment by width with the caption at the bottom «Figure № - Name of graphic» (for the caption - alignment by left) with the obligatory link on it within the article text. The graphics should be in high resolution.

6. The tables should be compact, logically built, and have ordinal number and a short expressive title that covers the topic and content of the table. The table text design: font «Verdana»; 11 point; single spacing. The table within the text should be alignment by width with the caption at the top «Table № - Name of table» (for the caption - alignment by left) with the obligatory link on it within the article text.

7. The formulas should be created with the help of equation editor - MS Equation. Each formula on which there is the link within the article text (example, «... using equation (3) it is possible...»), should be numbered. At this the alignment of the formula by width and numbering alignment by right side.

8. Citing, tables, illustrations, all data are submitted with reference to the source. Under each table and figure should be indicated the source (Source: ....). For notations should be used the font: Verdana, 9 point.

9. It is possible to format the text using the lists. Lists can be bulleted, numbering and multilevel. For numbering lists should be used Arabic numbers «1.», «1.1.», «2)», «2.1)» etc. For the bulleted lists be used symbols «-», «-» or «•».



## ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ

1. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.

2. Стаття має бути написана польською, англійською, українською, російською мовами, ретельно вичитана автором, відповідати тематичним спрямуванням Збірника наукових праць і включати всі структурні елементи (з дотриманням вказаної послідовності), а саме:

2.1) Метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно мовою статті та англійською мовами та включають у себе (якщо мова статті англійська, то метадані надаються тільки англійською мовою):

- відомості про автора (прізвище, ініціали, вчене звання і вчений ступінь, місце роботи або навчання, посада, населений пункт, держава, E-mail);
- назва статті;
- анотація мовою статті (від 30 до 100 слів), де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність. **Важливо!** Анотація англійською мовою (**Abstract**) має бути інформативною й оригінальною, відобразити основний зміст статті та результатів дослідження (стилий виклад статті, її реферування), обсяг анотації англійською мовою: 100-250 слів;
- ключові слова (5-8 слів);
- кількість формул, таблиць, рисунків та літературних джерел в наступному вигляді: для польської мови (Formuły: 2; rys.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для англійської (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для української мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для російської мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библ.: 12);
- JEL класифікацію (для статей з економіки).

2.2) Текст статті, який повинен вміщати в себе взаємопов'язані розділи, які повинні починатися вказаним заголовком, виділеним напівжирним шрифтом:

**Вступ.** Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями, а також з важливими науковими і практичними завданнями, з обов'язковими посиланнями в тексті на використану літературу. Автор повинен виділити із загальної проблеми ту частину, яку він досліджує, і показати її актуальність;

**Аналіз досліджень та постановка завдання.** Формулювання мети і методів дослідження теми, що розглядається;

**Результати дослідження.** Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів;

**Висновки.** Наукова новизна, теоретичне і практичне значення досліджень, соціально-економічний ефект, який виникає внаслідок впровадження наукових результатів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку;

**Література.** Список використаної літератури розміщується наприкінці статті. На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. У тексті посилання на першоджерела просяться у квадратних дужках із зазначенням Прізвища автора(ів) та роком видання (наприклад, «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» тощо). Першоджерела подаються мовою оригіналу. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. **До списку літератури** додається її переклад англійською мовою

(References), де розміщуються ті ж самі джерела англійською мовою оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією, а в дужках – англійською мовою. Кількість літературних джерел має становити **не менше 10 посилань**, з яких не менше ніж половина має бути посиланнями на іноземні джерела (якщо мова статті українська або російська). **Назви джерел у списку літератури розміщуються за абеткою**. Посилатися на підручники, навчальні посібники тощо не доцільно.

3. Обсяг статті має становити 8 - 16 сторінок формату А4; всі поля – 2,5 см та:

- **для метаданих (інформація про автора):** шрифт «Verdana»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; вирівнювання тексту – ліворуч;
- **для назви статті:** через 1 інтервал після метаданих; шрифт «Verdana»; 13 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ**; напівжирний; вирівнювання тексту – по центру;
- **для метаданих (Анотація, ключові слова тощо):** шрифт «Verdana»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; вирівнювання тексту – по ширині;
- **для основного тексту:** через 1 інтервал після назви статті; шрифт «Verdana»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; абзацний відступ – 1,25 см; вирівнювання тексту – по ширині.

4. Виклад статті мусить бути чітким, стислим, кількість таблиць, формул та ілюстрацій (схеми, рисунки, графіки, діаграми) – мінімальною і застосовувати їх потрібно лише у випадку, коли це значно поліпшує зміст статті, дає змогу зрозуміти його повніше і глибше порівняно з текстовою формою викладу.

5. Ілюстрації (схеми, рисунки, графіки, діаграми) по тексту мають бути розташовані по центру з підписом під ними «Рис. № – Назва ілюстрації» (підпис має бути розташований з вирівнюванням – по центру) з обов'язковим посиланням на них по тексту статті. Ілюстрації мають бути високої якості.

6. Таблиці повинні бути компактними, логічно побудованими, мати порядковий номер та короткий виразний заголовок, що точно охоплює тему і зміст таблиці. Оформлення тексту таблиці: шрифтом «Verdana», 11 кеглем (розмір шрифту), через 1 інтервал. Таблиці по тексту мають бути розташовані по центру документа з підписом над ними «Таблиця № – Назва таблиці» (підпис має бути розташований з вирівнюванням – ліворуч) з обов'язковим посиланням на них по тексту статті.

7. Формули створюються за допомогою редактору формул MS Equation. Кожна формула, на яку є посилання по тексту статті (наприклад, «... за допомогою співвідношення (3) можливо...»), повинна мати нумерацію, при цьому розташування формули – по центру тексту із нумерацією праворуч.

8. Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Джерело: ...). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Verdana», 9 кегль (розмір шрифту).

9. Допускається форматування тексту у вигляді списків. Списки можуть використовуватись маркіровані, нумеровані та багаторівневі. Для нумерованих списків мають використовуватись арабські цифри «1.», «1.1.», «2)», «2.1)» тощо. Для маркірованих списків мають використовуватись символи «-», «-» або «•».

## ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ АВТОРСКИХ МАТЕРИАЛОВ

1. Статья должна быть написана на актуальную тему, содержать результаты глубокого научного исследования и обоснования полученных научных выводов.

2. Статья должна быть написана на польском, английском, украинском или русском языках, тщательно вычитана автором, отвечать тематическим направлениям Сборника научных трудов и включать все структурные элементы (с соблюдением указанной последовательности), а именно:

2.1) Метаданные (сведения об авторе(ах) статьи и ее реферативная часть), которые размещаются последовательно на языке статьи и английском языках и включают в себя (если язык статьи английский, то метаданные приводятся только на английском языке):

- сведения об авторе (фамилия, инициалы, ученое звание и ученая степень, место работы или учебы, должность, населенный пункт, страна, E-mail);
- название статьи;
- аннотация на языке статьи (от 30 до 100 слов), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность. **Важно!** Аннотация на английском языке (**Abstract**) должна быть информативной и оригинальной, отражать основное содержание статьи и результатов исследования (краткое изложение статьи, ее реферирование), объем аннотации на английском языке: 100-250 слов;
- ключевые слова (5-8 слов);
- количество формул, таблиц, рисунков и литературных источников в следующем виде: для польского языка (Formuły: 2; rys.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для английского (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для украинского языка (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для русского языка (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);
- JEL классификацию (для статей по экономической тематике).

2.2) Текст статьи, который должен вмещать в себя взаимосвязанные разделы, которые должны начинаться указанным заголовком, выделенным полужирным шрифтом:

**Вступление.** Постановка проблемы в общем виде и ее связь с последними исследованиями и публикациями, а также с важными научными и практическими заданиями, с обязательными ссылками в тексте на использованную литературу. Автор должен выделить из общей проблемы ту часть, которую он исследует, и показать ее актуальность;

**Анализ исследований и постановка задачи.** Формулирование цели и методов исследования темы, которая рассматривается;

**Результаты исследования.** Изложение основного материала исследования с обоснованием полученных научных результатов;

**Выводы.** Научная новизна, теоретическое и практическое значение исследований, социально-экономический эффект, который возникает вследствие внедрения научных результатов. Перспективы дальнейших научных разработок в этом направлении;

**Литература.** Список использованной литературы размещается в конце статьи. На все первоисточники должны быть сделаны ссылки. В тексте ссылки

на первоисточники проставляются в квадратных скобках с указанием Фамилии автора(ов) и года публикации (например, «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Doolley 1999]...» и т.д. Первоисточники подаются на языке оригинала. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. **К списку литературы** прилагается его перевод на английском языке (**References**), где размещаются те же источники на английском языке оформлены по международным библиографическим стандартом **APA-2010**. Названия периодических изданий (журналов, сборников и др.) подаются транслитерацией, а в скобках – на английском языке. Количество литературных источников должно составлять **не менее 10 ссылок**, из которых не менее чем половина должна быть ссылками на иностранные источники (если язык статьи украинский или русский). **Названия источников в списке литературы располагаются по алфавиту**. Ссылаться на учебники, учебные пособия не целесообразно.

3. Объем статьи должен составлять 8 - 16 страниц формата А4; все поля – 2,5 см, и:

- **для метаданных (информация про автора):** шрифт «Verdana»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; выравнивание текста – по левому краю;
- **для названия статьи:** через 1 интервал после метаданных; шрифт «Verdana»; 13 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; ПРОПИСНЫМИ БУКВАМИ; полужирный; выравнивание текста – по центру;
- **для метаданных (Аннотация, ключевые слова и др.):** шрифт «Verdana»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; выравнивание текста – по ширине;
- **для основного текста:** через 1 интервал после названия статьи; шрифт «Verdana»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; абзацный отступ – 1,25 см; выравнивание текста – по ширине.

4. Изложение статьи должно быть четким, кратким, количество таблиц, формул и иллюстраций (схемы, рисунки, графики, диаграммы) – минимальным и применять их нужно только в случае, когда это значительно улучшает содержание статьи, дает возможность понять его полнее и глубже по сравнению с текстовой формой изложения.

5. Иллюстрации (схемы, рисунки, графики, диаграммы) по тексту должны быть расположены по центру с подписью под ними «Рис. № – Название иллюстрации» (подпись должна располагаться с выравниванием по центру) с обязательной ссылкой на них по тексту статьи. Иллюстрации должны быть высокого качества.

6. Таблицы должны быть компактными, логично построенными, иметь порядковый номер и краткий выразительный заголовок, который точно охватывает тему и содержание таблицы. Оформление текста таблицы: шрифтом «Verdana», 11 кеглем (размер шрифта), межстрочный интервал – одинарный. Таблицы по тексту должны располагаться по центру документа с подписью над ними «Таблица № – Название таблицы» (подпись должна располагаться с выравниванием по левому краю) с обязательной ссылкой на них по тексту статьи.

7. Формулы создаются с помощью редактора формул MS Equation. Каждая формула, на которую имеется ссылка по тексту статьи (например, «... с помощью

соотношения (3) можно...»), должна иметь нумерацию, при этом расположении формулы - по центру текста с нумерацией справа.

8. Цитаты, таблицы, иллюстрации, все цифровые данные подаются с обязательной ссылкой на источники. Под каждой таблицей и рисунком должен быть указан источник (Источник: ...). Для указания источника необходимо использовать шрифт «Verdana», 9 кегль (размер шрифта).

9. Допускается форматирование текста в виде списков. Списки могут использоваться маркированные, нумерованные и многоуровневые. Для нумерованных списков должны использоваться арабские цифры «1.», «1.1.», «2.1.» и т.д. Для маркированных списков должны использоваться символы «-», «-» или «•».

## PRZENOŚNE LABORATORIUM LIŚCIOWEJ FUNKCJONALNEJ DIAGNOSTYKI «PF-014»



### Zasada działania urządzenia:

- Urządzenie przeznaczone jest do pomiaru współczynnika spektralnego kierunkowej transmisji wodnych roztworów w celu określenia przyczyn braku energii rośliny i opracowania zaleceń dotyczących jej żywienia.
- Na podstawie pomiarów dostaje się *zalecenia* dotyczące nawożenia substratu glebowego, na którym *rosną rośliny*.
- Efekt pomiarowy urządzenia opiera się na zmianie gęstości optycznej roztworów fizycznych pod wpływem światła w połączeniu z substancjami chemicznymi (N, P, K, S, Ca, Mg, Cu, B, Zn, Mn, Fe, Mo, Co, J).
- Poziom szkolenia specjalista nie jest konieczny do analizy.
- Czas trwania badania - 30-40 minut na miejscu uprawy roślin bez konieczności odwiedzania specjalistycznych laboratoriów.

### Przenośne laboratorium pozwala:

- Określić rzeczywistą zawartość elementów w roślinie.
- Porównać zawartość elementów w roślinie z jej optymalnym zapotrzebowaniem, czyli wyznaczyć nadwyżkę lub deficyt każdego z elementów.

### Zasada działania laboratorium przenośnego opiera się na:

- Prawo chemiczne - Reakcja Roberta Hilla - reakcja fotochemiczna wydzielonych z rośliny chloroplastów podczas naświetlania odzwierciedla reakcję chloroplastów w czasie naturalnej fotosyntezy.
- Prawo fizyczne - prawo Beera-Lamberta-Bouguera - zwiększona aktywność fotochemiczna chloroplastów charakteryzuje się zwiększeniem wydzielania wolnego tlenu. Zmiana koloru dodanych barwników chemicznych odzwierciedla zmianę optycznej gęstości mierzonego roztworu.

### Kontakt w sprawie zakupu przenośnego laboratorium:

+48-730-744-884

[agro@clmconsulting.pl](mailto:agro@clmconsulting.pl)

**PORTABLE LEAFY FUNCTIONAL DIAGNOSTICS LABORATORY «PF-014»****The principle of operation of the device:**

- The device is designed for measuring of the spectral coefficient of aqueous solutions directional transmission to determine the causes of lack of nutrition in the plant and develop recommendations for its feeding.
- On the ground of the measurements done recommendations for fertilizing a soil substrate on which crops are grown are made.
- The measuring effect of the device is based on the change of optical density of physical solutions under the light influence combined with chemicals (N, P, K, S, Ca, Mg, Cu, B, Zn, Mn, Fe, Mo, Co, J).
- The level of training is not essential for analysis.
- The duration of the research is 30-40 min. in place of growing crops without visiting specialized laboratories.

**The portable laboratory allows:**

- to determine the actual contents of elements in plants;
- to compare data of the contents of the plant with needs and allows to conclude about the excess or shortage of each element.

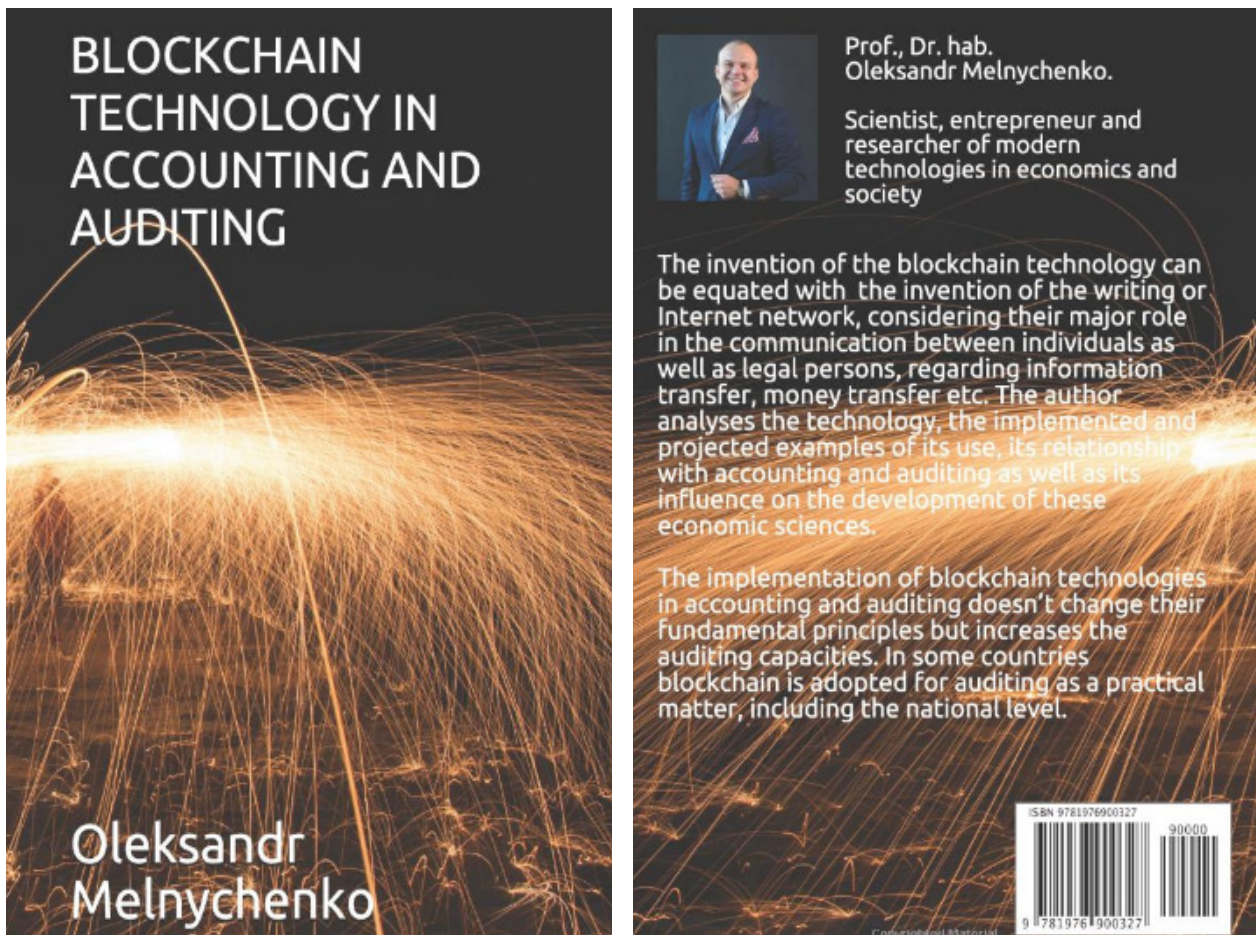
**The principle of operation of the portable laboratory is based on:**

- Chemical Law - Robert Hill Reaction - the photochemical reaction of chloroplasts extracted from plant during lighting reflects specularly the reaction of chloroplasts in natural photosynthesis;
- Physical Law - Beer-Lambert-Bouguer law - increasing of photochemical activity of chloroplasts is characterized by increased allocation of free oxygen. Its color dye chemical change causes the optical density of the solution to be measured.

**Contacts on purchase of a portable laboratory:**

+48-730-744-884

[agro@clmconsulting.pl](mailto:agro@clmconsulting.pl)



The invention of the blockchain technology can be equated with the invention of the writing or Internet network, considering their major role in the communication between individuals as well as legal persons, regarding information transfer, money transfer etc. The author analyses the technology, the implemented and projected examples of its use, its relationship with accounting and auditing as well as its influence on the development of these economic sciences. The development of accounting and auditing is linked to the development of modern technologies. Nowadays, according to the technological progress the role of blockchain technology is constantly increasing.

Blockchain is a distributed database that maintains a continuously-growing list of data records secured from tampering and revision. Blockchain can be used in financial and banking sectors first of all, but also in e-government and administrative sectors. The implementation of blockchain technologies in accounting and auditing doesn't change their fundamental principles but increases the auditing capacities. In some countries blockchain is adopted for auditing as a practical matter, including the national level.

We invite to buy this book on Amazon  
<http://amzn.to/2FZ7kq0>





This book covers the main concepts, common features and differences between electronic money and cryptocurrency. The author gives examples and characteristics of these concepts that are based on his own research. Important aspects of the functioning of these modern means of payment, which are becoming increasingly popular in the world, are clearly and understandably described with a scientific approach. However, each of them has both advantages and disadvantages, and to some extent, their use is associated with a number of risks that should be taken into account when deciding on their use. In order to take into account the risks, it is necessary to understand the essence of the payment instrument and the mechanism of its operation.

This book is written with a purpose to help readers, irrespective of the level of financial education, to understand the important aspects of the circulation of cryptocurrency and electronic money. The book is aimed at a wide range of readers regardless of education and sphere of activity.

We invite to buy this book on Amazon  
<http://amzn.to/2BNSxj6>